

Nahija Vrhovine za vrijeme osmanske vlasti

Šimić, Dragutin

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:601122>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-22**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij Engleski jezik i književnost, nastavnički smjer i Povijest,
nastavnički smjer

Dragutin Šimić

Nahija Vrhovine za vrijeme osmanske vlasti

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Anđelko Vlašić

Osijek, 2022. godina

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Diplomski studij Engleski jezik i književnost, nastavnički smjer i Povijest,
nastavnički smjer

Dragutin Šimić

Nahija Vrhovine za vrijeme osmanske vlasti

Diplomski rad

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska ranonovovjekovna povijest

Mentor: doc. dr. sc. Anđelko Vlašić

Osijek, 2022. godina

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 18. kolovoza 2022.

Dragutin Šimić, 0122227444
ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Proučavanje društvenih i ekonomskih procesa na lokalnim razinama neophodno je za razumijevanje struktura na razini nacionalne i regionalne povijesti, pogotovo kad su u pitanju studije ruralnih sredina za vrijeme osmanske vlasti, budući da su iste vrlo slabo istražene. Do prvog kontakta između Osmanlija i područja Slavonije dolazi krajem 14. stoljeća kada prvi akindžije provaljuju na slavonski prostor i pljačkaju ga. Isti se upadi višestruko ponavljaju kroz cijelo 15. stoljeće, no tek u prvoj polovici 16. stoljeća Osmanlije trajno zaposjedaju dijelove međurječja Drave i Save. Osmanlije prostor srednje Slavonije organiziraju u administrativnu jedinicu pod nazivom Požeški sandžak. U sklopu Požeškog sandžaka nalazila se nahija Vrhovine koju je ukupno činilo 19 sela na krajnjem sjeveru brodske Posavine, odnosno na južnim i jugozapadnim padinama gore Dilj. Uspostavom osmanske vlasti u nahiji se, kao i u većini Slavonije, uvodi timarsko-spahijski sustav i vladavina osmanskih zakona. Seosko stanovništvo koje se našlo pod novom vlašću imalo je određene porezne obveze spram središnje vlasti u Istanbulu, lokalnih predstavnika vlasti i vojnika-konjanika koji uživaju prihode od sela u zamjenu za vojnu službu. O kakvim se točno poreznim obvezama radi, o točnom iznosu poreza za pojedina sela saznajemo iščitavanjem i obradom osmanskih poreznih popisa, napose onoga iz 1579. godine. U osmanskim poreznim registrima navode se i imena glavara domaćinstava pod poreznom obvezom, što omogućuje društvena, etnološka i jezična istraživanja pojava na selu u osmanskoj Slavoniji, barem u slučaju 16. stoljeća. Budući da ne postoje isti porezni popisi za Slavoniju u 17. stoljeću, istraživanje se mora nadopuniti spoznajama iz opće osmanistike, kao i podacima iz kasnijih neosmanskih izvora, koji u konačnici daju naslutiti kako je dio osmanske ostavštine ipak nadživio krah vlasti sultana na navedenom području.

Ključne riječi: Nahija Vrhovine, Osmanlije, Požeški sandžak, porezni popis, raja

Sadržaj

1.	1
2.	4
3.	6
3.1.	6
3.2.	9
4.	10
5.	15
5.1.	15
5.2.	23
6.	25
6.1.	25
6.2.	26
6.3.	27
6.4.	28
6.5.	29
6.6.	31
6.7.	32
6.8.	32
6.9.	33
6.10.	34
6.11.	35
6.12.	36
6.13.	37
6.14.	38
6.15.	40
6.16.	41
6.17.	41
6.18.	42
6.19.	43
6.20.	44
7.	47
8.	52

- 9. 54
- 10. 56
- 11. 60

1. Uvod

Studije iz lokalne povijesti važne su za razumijevanje društveno-ekonomskih pojava i procesa na razini manjih zajednica. Naime, u velikim povijesnim narativima nerijetko se putem generalizacije spoznaja i favoriziranja političkih događanja zanemaruju društvene, kulturološke i ekonomske posebnosti manjih sredina koje zajedno tvore mozaik nacionalne povijesti. Takav pristup posebno dolazi do izražaja kada je u pitanju povijest hrvatskih krajeva pod Osmanlijama, koja je općenito vrlo slabo istražena. U tradicionalnoj historiografiji osmanski se period redovito svodi na velika osvajanja u 16. stoljeću te ratove za oslobođenje od kraja 17. stoljeća. Također, kraći opisi društvenih prilika na područjima pod Osmanlijama redovno su podložni generalizaciji, mitologizaciji i predrasudama, pogotovo onima u vezi s prisilnom i opsežnom islamizacijom i demografskim propadanjem domicilnog stanovništva. Takav pristup uskraćuje adekvatnije razumijevanje pojava, procesa i specifičnosti osmanskog razdoblja hrvatske i lokalne povijesti, pogotovo kad je u pitanju selo.

Osmanska osvajanja hrvatskih prostora važna su zbog toga što se obično uzimaju kao prekretnica između srednjeg i ranog novog vijeka. No, tumačenjem osmanske uprave kao isključivim diskontinuitetom u odnosu na srednji vijek pada se u zamku, osobito u kontekstu slavonskih ruralnih sredina u kojima se sve do kraja 17. stoljeća provlače određene prakse i pojave koje svoje korijene vuku u feudalni sustav Ugarskoga Kraljevstva. Kada se govori o osmanskoj vlasti, pojam „ruralna sredina“ i „selo“ nipošto se smije interpretirati kao homogeni sustav identičnih sastavnica; ono je bliže konglomeratu individualnih jedinica koje imaju svoje međusobne sličnosti i razlike, s nekim generalnim zakonitostima koje su im zajedničke. Ovaj rad stavlja u spektar istraživanja upravo jednu takvu jedinicu s prostora Slavonije za osmanske vlasti.

Cilj ovoga rada je predstaviti društvene i ekonomske prilike unutar nahije Vrhovine u 16. i 17. stoljeću. Nahija je naziv za najmanju upravnu jedinicu u Osmanskom Carstvu koja se sastoji od više sela. Točnije, ovaj rad donosi podatke o stanovništvu sela okupljenih u nahiju Vrhovine, njihovoj brojnosti, etničkoj i vjerskoj pripadnosti te njihovim gospodarskim aktivnostima, kao i poreznim obvezama spram osmanskih gospodara u 16. i 17. stoljeću. Pretpostavka od koje istraživanje kreće jest da su sela navedene nahije slabije naseljena u odnosu na druge krajeve šireg prostora Posavine te da od ratarstva i svinjogojstva dolazi većina agrarnih prinosa. Također se pretpostavlja da islamizacija nije uzela velikog maha, te da na

području istraživanja nema značajnijeg broja muslimana, to jest da je prevladalo starosjedilačko stanovništvo koje je bilo obvezano podnošljivim poreznim davanjima.

Kako bi se odgovorilo na istraživačka pitanja, nahija Vrhovine kao jedinica prostorne organizacije mora se staviti u određeni geografski i politički okvir. Zbog toga se u prvome poglavlju opisuju zemljopisne značajke prostora na kojem se rasprostirala nahija i koji je neovisan o povijesnim okvirima. Nakon toga slijedi opis slijeda događaja koji su doveli do osnutka nahije, napose velikih osmanskih osvajanja 1530-ih godina i procesa integracije pokorenog područja i stanovništva u osmanski državni sustav. U petom poglavlju donosi se pregled poreznih obveza seoskog stanovništva i posebnosti poreznog sustava u slučaju povlaštenih pojedinaca. U šestom poglavlju predstavlja se svako od 19 sela nahije s detaljnim podacima o broju stanovništva i kapacitetu agrarne proizvodnje 1579. godine, koji se iščitava iz pojedinačnih poreznih davanja raje iz toga sela. Opis svakog sela temelji se na analizi osmanskog poreznog popisa iz 1579. godine. Zbog oskudnosti 17-stoljetnih osmanskih i drugih izvora za slavonsko područje pregled nahije Vrhovine u 17. stoljeću nešto je sažetiji, zbog čega se u sedmom poglavlju primjenjuju opće spoznaje o osmanskoj Slavoniji u tome vremenu uz korištenje prvoga habsburškog popisa stanovništva iz 1698. godine. Osmo poglavlje svojevrsni je epilog priči o nahiji Vrhovine i u njemu se opisuje rat za oslobođenje Slavonije od osmanske vlasti, odnosno prestanak osmanske vladavine na spomenutom području.

Važno je naglasiti kako se pojam Slavonija u ovome radu razlikuje od istoimenog srednjovjekovnog naziva i poimanja regije. U ranom novom vijeku Slavonija, prvenstveno zbog Osmanlija, poprima granice kakve ima danas i obuhvaća donje međurječje, tj. prostor između Save i Drave, omeđen Moslavinom i Poilovljem na zapadu, a Vukom i Bosutom na istoku.

Temeljni izvor na kojemu se temelji ovaj rad je osmanski porezni popis iz 1579. godine. Kao i u svim državama, porezni popisi u Osmanskom Carstvu provode se kako bi vlast dobila uvid u iznos prihoda koji može izvući iz pojedinih naselja. U osmanskim porezima iz 16. stoljeća za područje Slavonije popisuju se isključivo glavari oporezivanih domaćinstava (tj. kuća kao fiskalnih, a ne društvenih jedinica). Zbog toga se ne smiju tretirati kao današnji popisi, odnosno kao demografske evidencije. Prema tome, broj stanovnika u selima koji će kasnije biti izložen okviran je i treba se shvaćati kao pretpostavka s ciljem stvaranja dojma o stvarnom stanju. Isto vrijedi i za pretpostavke o agrarnoj proizvodnji. Porezni popis iz 1579. godine posljednji je popis te vrste za područje koje se proučava u radu. Nastaje u mirnodobnom

razdoblju, nakon stabilizacije vlasti i ustaljivanja osmanskog državnog poretka na prostoru središnje Slavonije. Upravo zbog toga, ovaj popis je najcjelovitiji te donosi neprocjenjivo blago onomastičkog i toponomastičkog materijala, kao i egzaktne podatke o agraru, što ga čini prvorazrednim izvorom za istraživanje ovakve vrste. Uz osmanski popis, u radu se koristi i prvi habsburški popis stanovništva, koji nastaje nakon protjerivanja Osmanlija iz Slavonije. No, u njemu se mahom referira na stanje u selima u posljednjim desetljećima osmanske vlasti, zbog čega će se ovdje interpretirati kao izvor za 17. stoljeće u onoj mjeri koju taj isti dopušta.

2. Geografski položaj i značajke naselja Nahije Vrhovine

Prije opisa političko-društvenih okolnosti osnutka Nahije, kao što su osmansko osvajanje šireg prostora brodske Posavine i središnje Slavonije te organizacije vlasti, potrebno je razmotriti i geografska obilježja prostora iste. Područje koje će u 16. stoljeću obuhvatiti hijerarhijski najmanja osmanska administrativna jedinica, pod nazivom Vrhovine, treba se smjestiti u određeni fizički prostor i kontekst. Nahija koja je obuhvaćala ukupno 19 sela, od kojih 12 danas još postoji (Brčino, Brodski Zdenci, Donji Slatinik, Dubovik, Glogovica, Gornji Slatinik, Grabarje, Kindrovo, Oriovčić, Rastušje, Podcrkavlje i Završje), svojim se najvećim dijelom smjestila na krajnjem sjeveru geografsko-povijesne mikroregije Brodske Posavine.¹ Obuhvaćajući uglavnom južne i jugozapadne padine i udoline Dilja, ova nahija smjestila se između Požeške kotline na sjeveru i prisavske ravnice na jugu.

Gora Dilj glavna je fizička odrednica područja koje se opisuje u radu. Može se pretpostaviti da je položaj selâ u udolinama između obronaka i na samim obroncima gore uvjetovao određeni stupanj izolacije i sigurnosti od neprijateljskih provala, za razliku od naselja u otvorenoj prisavskoj nizini. Ipak, ne radi se o potpunoj izolaciji, s obzirom na činjenicu da je kroz područje nahije prolazio tradicionalni komunikacijski pravac između Broda (danas Slavanskog Broda) i istočnog dijela Požeške kotline.² S druge strane, brdoviti teren negativno se odražava na raspon kultivacije tla, prvenstveno zbog količine obradive zemlje koja je oskudnija u odnosu na nizinske prostore u Posavini ili područja istočne Slavonije. Još jedan razlog manjka obradive zemlje je velika pošumljenost čitavog prostora, što je evidentno i danas. Na temelju prvoga habsburškog popisa stanovništva i zemljišta provedenoga 1698. godine, vidi se kako su na brodskom području prevladavale šume hrasta, te miješane šume hrasta i drugih vrsta poput bukve, johe, tise i jablana.³ Nemamo razloga sumnjati da je situacija bila jednaka i tijekom 155 godina osmanske vladavine. Valja istaknuti kako i danas, usprkos deforestaciji koja je uzela maha, gotovo identične vrste drveća i šuma prevladavaju na Dilju i užoj okolici pobrđa. Međutim, za razliku od današnjih praksi, u vremenu osmanske vlasti

¹ Brodska Posavina proteže se od Oriovca i Lužana na zapadu do Donjih Andrijevacâ na istoku, odnosno od rijeke Save do južnih padina Dilja. U radu se uzima u obzir šire shvaćanje prostora Posavine koje bi obuhvatilo i sva mjesta na južnoj padini Dilja, ali uz priznavanje prostorno-kulturalnih specifičnosti prisavskih krajeva te onih pobrdskih. Luka Jakopčić, *Divljina s pečatom: Socioekološki sustav brodske Posavine u 18. stoljeću* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2016), 24.

² Nenad Moačanin, *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2001), 191. Danas istim putem prolazi državna cesta D53 koja vodi od Slavanskog Broda do graničnog prijelaza s Mađarskom kod Donjeg Miholjca.

³ Milan Vrbanus, „Ratarstvo u slavonskoj Posavini krajem 17. stoljeća“, *Scrinia Slavonica* 2 (2002): 206.

bogati šumski fond uglavnom je iskorištavan u vidu svinjogojstva, o čemu će biti riječi u kasnijem poglavlju prilikom analize gospodarskih aktivnosti stanovnika nahije. U slučaju šuma koje nisu rodile žirom, stabla su iskorištavana za drvenu građu i kao gorivo. Šuma se također koristila kao zbjeg, odnosno mjesto na koje se bježi za vrijeme opasnosti.⁴

Od vodnog fonda na području obuhvaćenome ovim radom valja istaknuti rječicu Glogovicu koja svoj tok započinje na Dilju, a završava u današnjem Slavonskom Brodu gdje se ulijeva u Savu. Glogovica danas protječe kroz nekoliko sela, odnosno naselja nekadašnje nahije Vrhovine, a to su: Donji Slatinik, Glogovica, Podcrkavlje, Grabarje i Rastušje. Glogovica ima nekoliko manjih potoka pritoka, čiji nazivi nisu posve usuglašeni, a koji prolaze kroz druga sela.⁵ U osmansko doba rijeke i potoci su uglavnom bili iskorištavani kao pogonska snaga za mlinove u kojima su se mljele žitarice, a o njihovoj raširenosti će se govoriti u kasnim poglavljima prilikom analize svakog pojedinog sela u sklopu nahije.⁶

⁴ Anđelko Vlašić, „Iskorištavanje šuma u Slavoniji u osmanskom razdoblju (1526.-1691.)“, *Scrinia Slavonica* 16 (2016): 78-81.

⁵ Geoportal Državne geodetske uprave Republike Hrvatske, sloj: HTRS96/TM, <https://geoportal.dgu.hr/>, pristup ostvaren 18.08.2022.

⁶ Geoportal Državne geodetske uprave Republike Hrvatske, sloj: HTRS96/TM, <https://geoportal.dgu.hr/>, pristup ostvaren 18.08.2022.

3. Osmansko osvajanje brodske Posavine i srednjeg međurječja

3.1. Razdoblje osmanskih prijetnji i provala do 1536. godine

Sredinom 14. stoljeća na prostoru jugoistočne Europe širi se nova sila na račun tamošnjih srednjovjekovnih država – Osmansko Carstvo. Koalicija predvođena ugarskim kraljem Sigismundom Luksemburškim (1387. – 1437.), a s ciljem protjerivanja Osmanlija iz Europe, hametice je potučena u Bitci kod Nikopolja 1396. godine, čime je osmanskim snagama omogućen prodor u srednju Europu, posebice nakon osvajanja dijelova Bosne i Srbije.⁷ U pravilu, velikim osmanskim pohodima predvođenim sultanom i drugim visokim državnim predstojnicima s ciljem trajnog osvajanja neprijateljskog teritorija i njegove integracije u državni sustav prethodile su pljačkaške provale akindžija.⁸ Upadima akindžija i pljačkom nastojala se oslabiti obrana neprijateljskog područja koja je znatno ovisila o ljudstvu i proizvodnim kapacitetima neprijateljske pozadine.⁹ S tim ciljem Osmanlije provaljuju u Slavoniju već 1391. i 1396. godine te u više navrata kroz 15. i 16. stoljeće: 1419., 1422., 1423., 1441., 1450., 1458., 1470., 1475., 1477., 1479., 1494., 1501. i 1512. godine.¹⁰ Česte provale akindžija nagnale su kralja Žigmunda na organizaciju jačeg sustava obrane, zbog čega zakonikom iz 1445. godine naređuje izgradnju utvrda u Slavoniji uz rijeku Savu, što je samo nastavak na raniji zakonik iz 1432/1433. god. prema kojemu se veći broj snaga raspoređuje na ugroženom području.¹¹

Ipak, trajnija osmanska osvajanja prostora Slavonije onemogućavale su Jajačka i Srebrenička banovina, složeni sustavi fortifikacija u sjevernoj Bosni koje je uspostavio ugarski kralj Matijaš Korvin (1458. – 1490.) u svrhu obrane od Osmanlija.¹² Padom Bosne 1463.

⁷ Ive Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo* (Zagreb: Golden marketing, 1998), 23.

⁸ Akindžije (*akinci*, „napadač“) naziv je za laku osmansku konjicu koja je svojim brzim i iznenadnim provalama na neprijateljsko područje uništavala društvenu i ekonomsku koheziju potrebnu za učinkovitu obranu.

⁹ Nenad Moačanin, „Hrvatsko-turski odnosi – pregled povijesne interakcije“, u *Hrvatska i Turska. Povijesno-kulturni pregled*, ur. Katica Jurčević, Ozana Ramljak i Zlatko Hasanbegović (Zagreb: Srednja Europa; Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2016), 2.

¹⁰ Anđelko Vlašić, „Donji Andrijevc i okolna sela u osmanskom razdoblju (1526.-1691.)“, u *Donji Andrijevc – povijest i baština*, ur. Marijan Šabić (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Općina Donji Andrijevc, 2021), 73-74.

¹¹ Stanko Andrić, „Područje požeške županije u srednjem vijeku“, u *Raukarov zbornik: zbornik u čast Tomislava Raukara*, ur. Neven Budak (Zagreb: FF Press, 2005), 237-238.

¹² Andrija Zirdum, *Počeci naselja i stanovništvo broskog i gradiškog kraja* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2001), 15.

godine dolazi i do postupnog nagrivanja teritorija tih banovina te izbijanja Osmanlija na Savu, a iste će svoj kraj doživjeti uslijed velikih pohoda 1510-ih i 1520-ih godina.¹³

Ključnim za sudbinu donjeg međurječja Drave i Save pokazao se dolazak sultana Sulejmana Zakonodavca ili Veličanstvenog (1520. – 1566.) na prijestolje, čiji će se osvajački interesi usmjeriti prema Ugarskom Kraljevstvu i srednjoj Europi općenito, za razliku od njegova oca i prethodnika Selima Okrutnog (1512. – 1520.) koji je dobar dio svoje vladavine posvetio osvajanju prostora Bliskog istoka.¹⁴ Iz toga razloga sultan Sulejman opsjeda i osvaja Beograd, svojevrsnu polazišnu točku za daljnja osvajanja Ugarskoga Kraljevstva 1521. godine, dok akindžije pustoše okolicu Broda i Đakova iste godine. Nije poznato jesu li sela buduće nahije bila pogođena haranjem.¹⁵

Izbijanje novog rata 1526. godine pokazat će se presudnim za područje Slavonije, ne toliko zbog izravnog osmanskog osvajanja, već zbog dubokih političkih posljedica koje će se odraziti i na čitavo Ugarsko Kraljevstvo.¹⁶ Naime, 1526. godine dolazi do obračuna između ugarske vojske predvođene kraljem Ludovikom II. (1516. – 1526.) i nadmoćnije osmanske vojske pod sultanom Sulejmanom Veličanstvenim. Bitka je završila katastrofalno za malobrojniju kršćansku vojsku, a kralj Ludovik je izgubio život, čime se stvara vakuum na ugarskom prijestolju. Borba za prijestolje između dvojice pretendenta za ugarsku krunu Ferdinanda Habsburškog (1526. – 1564.) i Ivana Zapolje (1526. – 1540.) podijelila je hrvatsko i slavonsko plemstvo, s time da je ono potomje gotovo isključivo podržavalo Zapolju u borbi za krunu svetog Stjepana. Unutarnje borbe olakšale su nove prodore Osmanlija, tim više što je Zapolja prilikom vidio u savezu s Osmanlijama koji mu priznaju krunu uz cijenu podvrgavanja vrhovnoj vlasti Porte.¹⁷

Sultan Sulejman 1529. godine iskorištava unutarnju dezintegraciju Ugarske kako bi se probio do Beča i osvojio ga, ali neuspješno. Njegova vojska na povratku pljačkala je Slavoniju do Kobaša, gdje su prešli Savu i vratili se u Bosnu. Bosanski sandžakbeg Husrev-beg istom prilikom osvaja Kobaš i zapovijeda izgradnju utvrde u tome mjestu. Riječ je o strateški važnoj lokaciji koja služi kao mostobran za buduće osmanske upade i mjesto iz kojeg se može ugroziti čitava brodska Posavina, kao i naselja na obroncima Dilja, Papuka, Krndije i

¹³ Vlašić, „Donji Andrijevi i okolna sela“, 74; Mažuran, *Hrvati i Osmansko carstvo*, 72-73.

¹⁴ Mažuran, *Hrvati i Osmansko carstvo*, 57.

¹⁵ Vlašić, „Donji Andrijevi i okolna sela“, 2.

¹⁶ Tijekom pohoda 1526. Osmanlije pokoravaju samo uski pojas uz Dunav.

¹⁷ Zirdum, *Počeci naselja i stanovništvo*, 16.

Požeške gore.¹⁸ Budući da zapisi govore kako je pučanstvo sve više iz straha napuštalo naselja slavonske Posavine, uključujući i područje obuhvaćeno temom ovoga rada, može se pretpostaviti kako je i taj dio Slavonije barem djelomice opustošen.¹⁹ Sličan razvoj događaja ponovio se 1532. godine kada su Osmanlije ponovno došli pod Beč te, nakon neuspješne opsade, po povratku pustošili područje Slavonije.²⁰

Izuzetak ranije spomenutom slavonskom plemstvu predstavljao je velikaš Stjepan Berislavić Grabarski, naslovni srpski despot i, uz naselja buduće nahije Vrhovine, vlasnik niza drugih posjeda u srednjovjekovnoj Požeškoj i Vukovskoj županiji, koji je dvaput promijenio stranu u sukobima za prijestolje.²¹ Stjepan Berislavić inicijalno je stao na stranu Zapolje, kao i ostatak slavonskog plemstva, no ubrzo je stupio u pregovore o prelasku na habsburšku stranu s Ferdinandovom sestrom i udovicom pokojnoga kralja Ludovika, kraljicom Marijom. Usprkos prvotnim obećanjima, Ferdinand nije isporučio dostatnu financijsku pomoć Stjepanu Berislaviću za obranu protiv Osmanlija. Budući da više nije mogao braniti svoje isturene posjede u današnjoj Vojvodini, Berislavić ih prepušta Osmanlijama, zbog čega Ferdinand naređuje njegovo uhićenje 1529. godine. Pobjegavši iz zatočeništva, ovaj se slavonski plemić poklanja sultanu, koji je u to vrijeme bio u svom pohodu nedaleko od Budima, i time se pridružuje Zapoljinoj frakciji. Naime, Zapolja se zbog nemogućnosti da se učinkovito odupre Ferdinandovim napadima obratio Osmanlijama i prihvatio je da bude u vazalnom položaju naspram sultana Sulejmana. Stjepanu Berislaviću je priklanjanjem Zapolji i Osmanlijama potvrđeno vlasništvo nad njegovim posjedima. U zamjenu za to preuzeo je obvezu ratovanja na strani Zapolje i Osmanlija, propuštajući njihovu vojsku kroz svoje posjede i prenoseći im važne informacije. Iako su ga suvremenici nazvali „izdajicom kršćanstva“, despot je na taj način uspio očuvati svoje posjede, kao i stanovništvo na istima, pa tijekom ratne 1532. godine osmanske postrojbe zaobilaze i pošteđuju njegova vlastelinstva. Međutim, sigurnost Berislavića Grabarskih i njihovih posjeda u Posavini nije bila dugog vijeka. Tijekom 1535. godine Husrev-beg od Stjepana traži predaju Kobaša²² i Broda, kao i konverziju na islam, što je ovaj kategorički odbio. Budući da su navedena utvrđenja bila ključna za prijelaz preko Save

¹⁸ Zirdum, *Počeci naselja i stanovništvo* 16; Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, 78.

¹⁹ Zirdum, „Počeci naselja i stanovništvo“, 16.

²⁰ Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, 79.

²¹ Titulu srpskog despota naslijedio je od oca Ivana, a majka mu je bila iz ugledne srpske obitelji. Od 1522. godine sjedište mu je u Brodu koji dodatno utvrđuje izgradnjom fortifikacija. Marija Karbić, *Plemićki rod Borića bana* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2013), 61-62.

²² Kobaš je bio vraćen Stjepanu nakon njegova priznavanja sultanove i Zapoljine vlasti.

i buduće osvajačke pohode, bosanski je sandžakbeg naredio ubojstvo slavonskog plemića. Smrću Stjepana Berislavića, prekaljenog i iskusnog ratnika i vojskovođe, upotpunjuju se uvjeti za trajno pokoravanje područja brodske Posavine te cijele Slavonije.²³

3.2. Velika osmanska osvajanja 1536. godine

Godinu dana nakon smrti Stjepana Berislavića Grabarskog Osmanlije kreću u osvajanje Slavonije. Prva vojska predvođena bosanskim sandžakbegom Gazi Husrev-begom u Slavoniju upada iz Bosne preko Save, dok je druga osmanska vojska pod vodstvom smederevskog sandžakbega Mehmed-bega napala iz Srijema.²⁴ Mehmed-beg je redom osvajao naselja od zapadnog Srijema prema Đakovu, a vojska Husrev-bega osvaja Brod krajem srpnja, gdje postavlja snažnu posadu i dijeli se u tri kraka. Jedan dio vojske nastavio je svoje napredovanje zapadom prema Jasenovcu, drugi je išao na istok u smjeru Babine Grede i Đakova, a treći na sjever prema Požegi.²⁵

Hrvatsko i slavonsko plemstvo isprva je pokušalo zaustaviti novi prodor Osmanlija preko Save, zbog čega su okupili vojsku na Dilju sjeverno od Broda, vjerojatno u blizini selâ koja će kasnije tvoriti nahiju Vrhovine. Ipak, uvidjevši veličinu vojske bosanskog sandžakbega, njihove se snage povlače i raspršuju po preostalim utverdama Slavonije. Budući da nije naišao na značajniji otpor, Husrev-beg munjevito osvaja naselja i utvrde brodske Posavine i Dilja, uključujući i Zdence, Petnju i Brčino koje je pokorio sjeverni krak sandžakbegove vojske.²⁶ Osvajanja su zaključena osvajanjem Požege u siječnju 1537. godine, čime i čitava požeška kotlina, odnosno najveći dio središnje Slavonije bez Podravine, dolazi pod osmansku vlast, koja će se nakon toga institucionalizirati na istome području.²⁷

²³ Karbić, *Plemićki rod Borića bana*, 61-67; Zirdum, *Počeci naselja i stanovništvo*, 16.

²⁴ Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, 81.

²⁵ Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, 81-84; Zirdum, *Počeci naselja i stanovništvo*, 16.

²⁶ Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, 84-85; Stjepan Pavičić, *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1953), 257.

²⁷ Ive Mažuran, „Turske provale i osvajanja u Slavoniji od kraja 14. do sredine 16. stoljeća“, u *Peti znanstveni sabor Slavonije i Baranje. Zbornik radova*, ur. Dušan Čalić i Đuro Berber (Osijek: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad u Osijeku, 1991), 26.

4. Organizacija vlasti na osvojenom području

Područja koja su prvo opustošili akindžije, a potom trajno zaposjele regularne osmanske trupe vlasti su nastojale što prije integrirati u državni upravni sustav. Prvi korak u tome procesu bio je osnivanje vilajetâ ili krajištâ, kratkotrajnih upravnih jedinica koje se obično nalaze na sâmoj granici države, dakle na nestabilnom i nesigurnom području, a koje su trebale služiti kao prijelazna organizacija do stabilizacije stanja u regiji. Na čelu vilajeta nalazio se vojvoda (subaşı) ili beg koji je bio podređen najbližem sandžakbegu.²⁸ Na isti način Osmanlije su pristupili i organizaciji novoosvojenog prostora donjeg međurječja, iako nam nije poznat točan datum stvaranja Požeškog vilajeta. Moačanin smatra da se to dogodilo tijekom 1537. godine, dakle nedugo poslije osvajanja požeške tvrđave. Do 1540. godine prostor središnje Slavonije pod osmanskom kontrolom dodatno se proširio i stabilizirao, što dovodi do transformacije Požeškog vilajeta u sandžak, temeljnu vojno-upravnu jedinicu Osmanskog Carstva na čelu koje se nalazi sandžakbeg, iako se ona u poreznom popisu iz iste godine navodi i kao sandžak i kao vilajet.²⁹ U pravilu, novi porezni popisi provodili su se nakon većih teritorijalnih promjena, tako da popis iz 1579. godine donosi pregled Požeškog sandžaka u svome krajnjem dosegu granica.³⁰

Sjeverna granica sandžaka u njegovom najvećem opsegu pratila je rijeku Dravu od točke sjeverno od Virovitice do ušća u Dunav.³¹ Istočna granica sandžaka kratko je pratila Dunav od ušća Drave te je prije Vukovara skretala na rijeku Vuku, koju je pratila uzvodno oko 25 kilometara do točke odakle je linija razgraničenja išla na jug prema Savi, u smjeru ušća rijeke Bosne. Južnu granicu ove upravne jedinice činila je rijeka Sava od navedenog ušća do točke u ravnini s Kutima i Bebrinom, prije Kobaša i ušća Orljave u Savu. Naime, granica od ušća u Savu nije točno pratila Orljavu uzvodno prema sjeveru, već je išla nekoliko kilometara

²⁸ Moačanin, *Slavonija i Srijem*, 7. Naziv vilajet (*vilayet*, „uprava“ ili „vlast“) kasnije će označavati hijerarhijski najveće administrativne jedinice u Carstvu kojima će upravljati valije.

²⁹ *Sancak* kao naziv upravne jedinice dolazi od osmanske turske riječi *sancak* što znači zastava ili stijeg. Naime, svaki novi namjesnik od sultana bi dobio zastavu pod kojom okuplja svoju vojsku za vrijeme rata, od čega potječe naziv. Nenad Moačanin, *Požega i Požeština u sklopu Osmanlijskog carstva (1537-1691)* (Jastrebarsko: Naklada Slap, 2003), 32-34; Halil Inalcik, *Osmansko Carstvo: klasično doba 1300.-1600.* (Beograd: Utopija, 2003), 183-186; Fazileta Hafizović, *Požeški sandžak i osmanska Slavonija: sabrane rasprave* (Zagreb i Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2016), 12.

³⁰ Vlašić, „Donji Andrijevc“, 4.

³¹ Moačanin smatra da je granica prelazila Dravu kod Osijeka, tako da je Požeški sandžak obuhvaćao i zemljišta kod Darde gdje je završavao Sulejmanov most. Nenad Moačanin, „Granice i upravna podjela Požeškog sandžaka“, u *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* (Zagreb: JAZU, 1983.), 107.

istočnije od te rijeke, tako da je susjedni Pakrački sandžak obuhvaćao naselja Brodski Drenovac i Oriovac, ali ne i Kobaš. Nekoliko kilometara jugozapadnije od današnje Pleternice crta razgraničenja skretala je na zapad preko Požeške gore i Psunja i potom na sjever preko Papuka prema Virovitici, dijeleći područje Požeškog i Pakračkog sandžaka. Zapadno od Virovitice nalazila se granica sâmog Carstva, odnosno „ničija zemlja“ i nju je nemoguće precizno ubicirati na prostoru pograničja koje je Carstvo dijelilo s Habsburškom Monarhijom.³²

Više sandžaka u osmanskoj je državi tvorilo beglerbegluk ili ejalet, teritorijalno najveću vojno-upravnu jedinicu kojom je upravljao beglerbeg.³³ Po svome osnutku Požeški je vilajet, a zatim i sandžak bio podređen Rumelijskom beglerbegluku, upravnoj jedinici koja je obuhvaćala sva osmanska područja u jugoistočnoj Europi. Nakon pokoravanja većih dijelova Ugarske osniva se 1541. godine Budimski ejalet, komu je požeško područje podređeno do 1580. godine, kada je uspostavljen Bosanski ejalet. Požeški se sandžak, međutim, nije dugo zadržao pod jurisdikcijom Bosne, pa je već 1600. godine priključen novoosnovanom Kaniškom ejaletu sa središtem u današnjemu mađarskom gradu Velikoj Kaniži, iako se i dalje osjetio značajan utjecaj vlasti iz Bosne. Požeški će sandžak kraj osmanske vlasti u Slavoniji 1680-ih godina dočekati u okvirima Kaniškog ejaleta.³⁴

Osim vojno-upravnih instanci vlasti, osmanski je državni aparat uključivao i sudsko-upravnu vlast, odvojenu i neovisnu od prve i u rukama kadijâ, odnosno sudaca, koji su se nalazili čelu pojedinih kadilukâ, sudsko-upravnih jedinica nezavisnih od sandžaka i ejaleta. Budući da su bili izravno imenovani od sultana, odgovarali su isključivo istomu, a mogli su i prinositi pritužbe podanika na račun lokalnih vlastodržaca.³⁵ U Požeškom sandžaku granice kadiluka uglavnom su odgovarale granicama pojedinih geografskih mikroregija i njihovim su centrima postajali gradovi prema kojima je lokalno stanovništvo gravitiralo u gospodarskom i društvenom smislu. Kadiluk Brod, primjerice, okupljao je cijeli posavski dio sandžaka, a sjedište mu je bilo u Brodu. Osim kadiluka Brod, u Požeškom sandžaku postojali su i kadiluci

³² Moačanin, „Granice i upravna podjela“, 107-109; Moačanin, *Slavonija i Srijem*, 188; Nenad Moačanin, „Pristup ekohistoriji Podravine prema osmanskim izvorima“, *Ekonomika i ekohistorija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša* 1 (2005): 141.

³³ *Beylerbey* na osmanskom turskom znači „beg nad begovima“. Inalcik, *Osmansko Carstvo*, 183-186.

³⁴ Fazileta Hafizović, *Popis Sandžaka Požege 1579. godine* (Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2001), 9; Moačanin, *Požega i Požeština*, 74-76.

³⁵ Inalcik, *Osmansko Carstvo*, 185-186.; Moačanin, „Granice i upravna podjela“, 110-111.

Požega, Gorjani, Osijek, Virovitica te možda kadiluk Podgorač.³⁶ Granice kadilukâ nisu bile fiksne, pa je tako 1615. godine Požeški kadiluk proširen na račun Brodskog.³⁷

Promjenama granica bile su podložne i nahije, hijerarhijski najmanje upravne jedinice unutar jednog sandžaka i kadiluka. Nahije su se sastojale od više sela i zaselaka i nerijetko su formirane unutar granica srednjovjekovnih župa.³⁸ Imena su dobivale prema starim vlastelinskim trgovištima ili geografskim značajkama prostora na kojem su se prostirale, ali najčešće podrijetlo imena nije sasvim razlučivo.³⁹ Što se tiče nahije Vrhovine, mogla je biti nazvana prema naselju Vrhovine koje je zabilježeno u popisu Požeškog sandžaka iz 1579. godine, ali u granicama susjedne nahije Brezna. Moguće je da je selo Vrhovine u trenutku formiranja osmanskih upravnih jedinica bilo dijelom istoimene nahije kojoj je dalo ime, ali je kasnije pridruženo susjednoj nahiji.⁴⁰ S druge strane, etimologija imena može se objasniti reljefnom strukturom područja na kojima se prostire. Sela nahije se nalaze tik uz vrhove Dilja, stoga je moguće da naziv potječe od riječi „vrh“, odnosno „vrhovi“. U prilog toj teoriji bi išla činjenica kako je, iako kraće vrijeme, postojala još jedna nahija pod istim nazivom, južno od Našica, na istočnim obroncima Krndije, dakle na reljefno sličnom terenu. U obzir treba uzeti i čitav niz toponima s korijenskom riječi „vrh“, a koji se također nalaze na brdskom području sandžaka, kojima se implicira tendencija imenovanja lokaliteta prema geografskim značajkama: Vršje, Vršanci, Vršan, Vrhovci i Vrhovac. Naravno, radi se o pretpostavci.⁴¹

U Požeškom sandžaku 1579. godine bilo je ukupno 36 nahija, od kojih su se četiri nalazile u okviru Brodskoga kadiluka: Brod, Vrhovine, Brezna i Ravne.⁴² Budući da su nahije bile podložne prekrajanju i ukidanju, godina 1579. kada je proveden porezni popis koristi se kao referentna točka. Nahija Vrhovine nalazila se na sjeverozapadu kadiluka Brod, unutar kojeg je graničila s nahijama Brod i Brezna. Na sjeveru je graničila s nahijama Svilnom i

³⁶ Ne može se sa sigurnošću reći radi li se o zasebnom kadiluku sa središtem u Podgoraču ili o nijabetu, jedinici manjoj od kadiluka na čelu koje se nalazi naib, kadijin zamjenik i opunomoćenik u slučaju velikih kadiluka. Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 9; Moačanin, „Granice i upravna podjela“, 111-112.

³⁷ Moačanin, *Slavonija i Srijem*, 12

³⁸ Nenad Moačanin, „Osmansko-turska arhivska građa za povijest Slavenskoga Broda i okolice: pregled istraživačkih mogućnosti i nacrt povijesnog razvitka grada i okolice u razdoblju turske vlasti“, u *Zbornik radova sa znanstvenog skupa u Slavenskom Brodu u povodu 750. obljetnice prvoga pisanog spomena imena Broda*, ur. Zlata Živaković Kerže (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2000), 144.

³⁹ Moačanin, *Slavonija i Srijem*, 8.

⁴⁰ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega 1579. godine*, 131-132.

⁴¹ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 60, 39, 64, 33, 97, 368.

⁴² Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 9.

Kruševom, koja je ukinuta do 1579. godine, u sastavu Požeškoga kadiluka. Na zapadu je nahija graničila s Pakračkim sandžakom, odnosno Cerničkom nahijom unutar njega.⁴³

Nahije i poneka sela često su imala svoje upravitelje, odnosno knezove i primićure, čiji su nazivi i funkcije preuzeti iz predosmanskog vremena. Dolazili su iz redova domaćeg stanovništva, a djelovali su kao posrednici između osmanske vlasti i lokalnog življa. Njihova funkcija dolazila je posebno do izražaja tijekom svakog popisivanja oporezivanog stanovništva, prikupljanja poreza i vraćanja izbjeglih seljaka. U zamjenu za svoju službu knezovi i primićuri bili su oslobođeni plaćanja dijela poreza ili svih poreza, ovisno o pokrajini u kojoj su se nalazili. Ime kneza nahije Vrhovine nije navedeno u poreznom popisu iz 1579. godine, što ne isključuje mogućnost da je postojao i provodio svoju dužnost u sklopu svoje jedinice. Dotični pojedinac možda je naveden u ranijem poreznom popisu iz 1561. godine, zbog čega se njegovo ime ne spominje u ovom kasnijem.⁴⁴

U uvodu je već spomenuta priroda i svrha osmanskih poreznih popisa, ali ne i njihova klasifikacija. Popis koji se koristi u ovome radu pripada skupini registara pod nazivom *tapu tahrir defterleri*, što se može prevesti kao „popis zabilješki o vlasništvu zemlje (tapiji)“. Oni se provode na razini pojedinih sandžaka tako što državni službenici izlaze na teren, obilaze sela i popisuju glavare domaćinstava koja plaćaju poreze i izvore državnih prihoda iz pojedinih naselja. Postoje dvije vrste takvih popisa, tj. deftera: detaljni (*mufassal*) i sumarni (*mücmel*), pored drugih podvrsta popisa koji nisu relevantni za temu ovoga rada. Detaljni porezni popisi, kao što je onaj za Požegu iz 1579. godine, donose podatke o imenima poreznih obveznika, odnosno glavara oporezivanih domaćinstava (*hane*), kao i o svim njihovim davanjima koja se dijele između državne blagajne i lokalnih predstavnika vlasti. Sumarni popisi sadržavaju izvode iz detaljnih popisa i podatke o ukupnim državnim primanjima s nekog prostora, ali bez imena poreznih obveznika. Obično su izrađivana dva primjerka popisa, od kojih je jedan primjerak ostajao u središtu sandžaka, u ovome slučaju Požegi, dok se drugi slao u Istanbul.⁴⁵

Sve u svemu, pomnijim razmatranjem smještaja nahije Vrhovine u sklopu Brodskoga kadiluka i Požeškog sandžaka uočavamo kako se ona nalazi na strateški povoljnom području, daleko od ratnih zbivanja na granici Carstva, za razliku od nahija zapadnog Pakračkog sandžaka, ili isturene nahije Virovitica na krajnjem sjeverozapadu osmanske Slavonije. Potonje

⁴³ Mažuran, „Granice i upravna podjela“, 114; Močanin, *Slavonija i Srijem*, 188-189.

⁴⁴ Vlašić, „Donji Andrijevc“, 7; Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 8.

⁴⁵ Dino Mujadžević, „Pregled osmanskih arhivskih izvora za povijest Slavonije i Srijema“, *Scrinia Slavonica* 10 (2010): 131-142; Inalcik, *Osmansko carstvo*, 169-170.

se nalaze na teško opustošenom području koje je izgubilo dobar dio svoga starosjedilačkog stanovništva i gdje se zbog nestabilnosti ne uspostavljaju regularni podložnički odnosi između lokalnih predstavnika vlasti i podanika.⁴⁶

⁴⁶ Močanin, *Slavonija i Srijem*, 131-133.

5. Selo i porezne obveze

5.1. Tipologija i pregled poreznih davanja

Ovdje navedene karakteristike osmanskoga poreznog sustava odnose se na klasično doba osmanske države, dakle do kraja 16. stoljeća, nakon čega će se izmijeniti mnoga od ovdje navedenih poreznih obilježja. Na području nahije Vrhovine, kao i u drugim nahijama s dominantnim ruralnim predznakom, obitavala je raja. Osmanski termin „raja“ označava stanovništvo pod poreznom obvezom bez obzira na njihovu vjersku ili etničku pripadnost.⁴⁷ Raja je u okviru timarsko-spahijskog sustava imala unaprijed određena prava i obveze prema svom nadređenom spahiji i središnjoj vlasti, prvenstveno u vidu poreznih davanja.⁴⁸ Vrste i iznosi davanja nisu bili jednaki u svim dijelovima Carstva, već su varirali od sandžaka do sandžaka ovisno o socio-ekonomskom stanju i proizvodnim kapacitetima raje te smještaju sandžaka unutar Carstva.⁴⁹ Popis unaprijed određenih davanja nalazio se na početku poreznog popisa svakog sandžaka, a nazivao se kanun-nama.⁵⁰ Kanun-nama popisa Požeškog sandžaka iz 1579. godine donosi prilično ekstenzivan pregled daća, koji je mnogo opsežniji od popisa u ranijim popisima (iz 1540., 1545. i 1561. godine).⁵¹ Općenito gledajući, porezne obveze raje klasificiraju se kao šerijatske (*hukuk-i şeriye*) i nešerijatske (*rusum-i örfiye*), koje se nazivaju i običajnicima, te kao redovite i izvanredne. Nameti predviđeni islamskim zakonom (šerijatski) jesu zemljarina, glavarina i desetina, a prikupljaju se svake godine bez iznimke, zbog čega se smatraju i redovnicima. Običajni nameti uglavnom potječu iz predosmanskih poreznih praksi, a neki od njih su vratnica, vojnica, filurija, različite tržne takse i slično. Prihodi od redovnih nameta pripadali su državi i spahiji, a izvanredne dažbine samo državi. Izvanredne obveze uglavnom podrazumijevaju davanje hrane i novca za vojne potrebe države, kao i radne obveze

⁴⁷ Pojam dolazi od osmanskog turskog *reâya*, što znači „stado“. Kasnije se muslimansko stanovništvo sve više oslobađa poreza, stoga se termin raja počinje ograničavati na kršćansko seljaštvo.

⁴⁸ U timarsko-spahijskom sustavu spahije, tj. konjanici u osmanskoj vojsci, u zamjenu za svoju vojnu službu uživali su pravo ubiranja prihoda sa posjeda (timar ili spahiluk). Seljaci koji su živjeli na takvim posjedima svome bi spahiji godišnje davali desetinu svojih uroda u naturi. Vrijednost desetina od prinosa iz svakog navodi se u poreznim popisima. Vlasništvo nad timarima nije bilo nasljedno i moglo je biti oduzeto spahiji u slučaju višegodišnjeg izbivanja iz vojnih pohoda ili maltretiranja i iskorištavanja seljaka.

⁴⁹ Zbog česte ratne opasnosti i nestabilnosti u sandžacima na rubu Carstva umanjuju se nameti kako bi se privuklo civilno stanovništvo. Područje nahije Vrhovine unutar Požeškog sandžaka nije se nalazilo na graničnom dijelu Carstva, ali ne može se sa stopostotnom sigurnošću utvrditi u kojoj je mjeri bilo pogođeno ratnim sukobima.

⁵⁰ Na osmanskome turskom *kānunnâme*, što podrazumijeva zbirku sultanskih zakona koji ne proizlaze iz islamskog zakona. Inalcik, *Osmansko Carstvo*, 110.

⁵¹ Kanun-nama iz 1561. identična je kanun-nami poreznog popisa iz 1545. godine. Vlašić, „Donji Andrijevc“, 78.

u vidu popravljivanja mostova, cesta i utvrda i sl. Porezi su se plaćali u novcu i naturi, ovisno o vrsti daće i prilikama unutar države. Omjer naturalne i novčane rente na području Slavonije u vrijeme 16. stoljeća iznosio je otprilike 40 % naprema 60 %, dok se od 17. stoljeća sve veći broj dažbina pretvara u novčane, kao i izvanredne u redovne.⁵²

Od poreznih davanja navedenih u kanun-nami prva se spominje filurija (*resm-i filuri*), namet čiji se iznos plaćao u novcu po svakom kršćanskom domaćinstvu.⁵³ Prema najstarijoj kanun-nami iz 1540. godine filurija je iznosila 50 akči.⁵⁴ Kanun-nama iz 1545. godine bilježi porast iznosa filurije za deset akči, dok je carskim odredbama iz 1566./1567. i 1574./1575. godine povećana za još deset, odnosno pet akči, prateći promjenu vrijednosti zlatnog dukata. Kanun-nama iz 1579. godine donosi iznos filurije od 75 akči koje se plaćalo na Jurjevo.⁵⁵ Osmanske su vlasti, naime, u zemljama koje su pokorili zatekli razne prakse prilikom plaćanja poreza, a neke od njih su preuzeli i inkorporirali u svoj porezni sustav, primjerice običaj plaćanja poreza na određene crkvene godove, kao što je bilo Jurjevo. Kršćansko će stanovništvo u 17. stoljeću umjesto filurije plaćati džiziju (*cizye*, „danak“) ili harač čiji je iznos prikupljan po glavi stanovnika, a ne kućanstvu.⁵⁶ Raja je prema zakoniku iz 1579. godine na Jurjevo plaćala i dio poreza vratnice (*resm-i kapu*, „porez na vrata“) u iznosu od 20 akči, još jedne daće koja je preuzeta iz feudalne ugarske prakse. Drugi dio vratnice plaćao se na Mitrovdan u jednakom iznosu od 20 akči po kućanstvu, kao i u slučaju filurije.⁵⁷ Vojnica (*sefer harci*, „porez na rat“) također potječe iz srednjeg vijeka, a podrazumijeva namet kojim se financiraju državni vojni pohodi. Osmanlije ga uvode zakonikom iz 1540. godine u kojemu je određen iznos od 50 akči. U sljedećoj kanun-nami iz 1545. godine iznos se povećava na 60 akči, što potvrđuje i zakonik iz 1579. godine.⁵⁸

Porez koji je plaćalo isključivo muslimansko zemljovlasničko stanovništvo nazivao se zemljarina. Iznos zemljarine razlikovao se od sandžaka do sandžaka, a u Požeškom je iznosio 22 akče. Muslimani su ih plaćali u ožujku svake godine za vlasništvo nad „potpunim“

⁵² Nenad Moačanin, *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva do 1791.* (Zagreb: Matica hrvatska, 1999), 120-125.

⁵³ Plaćanje filurije u iznosu od jednoga zlatnog dukata obično se veže uz vlaško nomadsko ili polunomadsko stanovništvo. U ovom slučaju plaćaju ga i seljaci sjedilačkog načina života s područja Požeškog sandžaka.

⁵⁴ *Akçe* na osmanskome turskom označava kovani srebrni novac, službenu monetu Osmanskog Carstva.

⁵⁵ Branislav Đurđev, „Požeška kanun-nama iz 1545. godine“, *Glasnik državnog muzeja u Sarajevu* 1 (1946): 134; Hafizović, *Popis Požeškog sandžaka*, 19; Vlašić, „Donji Andrijevi“, 78.

⁵⁶ Harač se zbog toga naziva i glavarinom. Vlašić, „Donji Andrijevi“, 78.

⁵⁷ Hafizović, *Popis Požeškog sandžaka*, 19.

⁵⁸ Vlašić, „Donji Andrijevi“, 78-79; Đurđev, „Požeška kanun-nama“, 134; Hafizović, *Popis Požeškog sandžaka*, 19.

posjedom. Glavni kriteriji za kategorizaciju posjeda u rukama muslimana bili su veličina i kvaliteta zemlje, na temelju čega zakonik iz 1579. godine određuje kako se posjed od 60 dunuma⁵⁹ najbolje zemlje može smatrati čiftlukom, odnosno „punim“ posjedom, za koji su domaćinstva plaćala zemljarinu (*resm-i çift*, „porez na çift“) u iznosu od 22 akče.⁶⁰ Muslimanske obitelji čiji posjedi veličinom nisu zadovoljavali kriterije čiftluka plaćale su porez na bennak⁶¹ (*resm-i bennak*, „porez na bennak“) koji je iznosio 12 akči.⁶² Istim zakonikom uvodi se porez na predaju vlasništva nad zemljom (*resm-i tapu*, „porez na tapiju“, odnosno vlasnički list).⁶³

Zakonik iz 1540. godine uvodi namet pod imenom porez na plug (*plug resmi*) prema kojemu se svakih četiri do pet domaćinstava smatralo jednom fiskalnom jedinicom („plugom“), s obzirom na to da su dijelili jedan plug i volove potrebne za obradu zemlje, te su godišnje davali 4 lukna⁶⁴ uzgojenih žitarica, što je iznosilo oko 820 kg, od kojih je polovica morala biti pšenica, a polovica ječam. Porez na plug ukida se u kanun-nami iz 1545. godine kada se uvodi davanje desetine svih zemljoradničkih proizvoda.⁶⁵ Istom prilikom uvodi se „porez na dunum“ (*resm-i dönüm*) koji je obvezivao sve muslimane na plaćanje pet akči po dunumu vinograda kojem su vlasnici.⁶⁶

Od 1545. godine raja je, prema šerijatu i poreznom zakoniku, bila dužna i davati desetinu (ušur) svojih poljoprivrednih proizvoda lokalnom spahiji, najčešće u naturi. Termin desetina ne označava realnu jednu desetinu od proizvedene robe, u stvarnosti se radilo o jednoj osmini za žitarice i jednoj devetini za vino.⁶⁷ Od ostalih dobara uzimana je desetina u pravom smislu te riječi.⁶⁸ Primjerice, zakonik u slučaju pčelarske aktivnosti poreznih obveznika diktira uzimanje jedne od deset košnica, odnosno pola košnice od pet košnica.⁶⁹ Osmanske vlasti uzimale su obzir realnu situaciju na terenu prema kojoj raja nije homogena masa s jednakim

⁵⁹ Dunum (*dönüm*) je stara osmanska mjera za površinu. Na području Slavonije iznosila je 1000 m² (0,1 ha). Prema tome, prosječan čiftluk bio je veličine od 6 do 10 hektara zemlje, ovisno o njenoj kvaliteti.

⁶⁰ Čift ili čiftluk je naziv za zemljište u vlasništvu muslimanske obitelji.

⁶¹ Bennak je naziv za muslimanskog podanika koji posjeduje pola čiftluka.

⁶² Hafizović, *Popis Požeškog sandžaka*, 19; Fazileta Hafizović, *Popis Pakračkog sandžaka 1565. i 1584.* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest: Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2021), 402.

⁶³ Vlašić, „Donji Andrijevc“, 80.

⁶⁴ Lukno (*lukna*) je u ovome konkretnom slučaju mjera zapremnine za žitarice.

⁶⁵ Đurđev, „Požeška kanun-nama“, 134.; Vlašić, „Donji Andrijevc“, 79.

⁶⁶ Đurđev, „Požeška kanun-nama“, 134-135.

⁶⁷ U poreznim popisima navodi se uzimanje desetine od mošta, slatkog soka koji nastaje prije alkoholnog vrenja. No, u pravilu je uzimana destina od svog vina, ali se ono u registrima naziva moštom.

⁶⁸ Vlašić, „Donji Andrijevc“, 79.

⁶⁹ Hafizović, *Popis Požeškog sandžaka*, 19.

proizvodnim kapacitetima, zbog čega se nalaže podmirivanje daća prema mogućnostima pojedinaca. U konkretnom slučaju radi se o seljacima koji su imali manje od deset košnica, a koji su i dalje bili dužni platiti porez, no shodno svojim imovinskim prilikama.⁷⁰ Dotična desetina prikupljana je u vrijeme žetve, dakle tijekom ljetnih mjeseci u godini, a pripadala je vlasniku zemlje na kojoj se košnice nalaze u vrijeme vađenja meda.⁷¹

Budući da islamski vjerski zakon zabranjuje konzumiranje svinjetine, uzgoj svinja nije bio oporezivan u naturi. Kršćanska je raja za ovaj izvor prihoda plaćala porez u novcu koji je počevši od 1545. godine iznosio jednu akću na dvije svinje, odnosno jednu akću po svinji od 1579. godine. Dotični porez nazivao se *resmi bid'at*, a uz njega je raja od 1545. godine plaćala i tzv. božićni porez (*resmi bojik*) u iznosu od dvije akće po zaklanoj svinji.⁷² Raja je najvjerojatnije svoje svinje klala u zimsko vrijeme pred Božić, po čemu je porez dobio ime, a ako bi zaklane svinje bile prodavane, tada bi bile oporezivane dodatnu akću tržišne pristojbe po glavi.⁷³ U kontekstu svinjogojstva valja spomenuti i praksu žirovanja, tj. odvođenja svinja u hrastove šume kako bi se hranile hrastovim i bukvinim žirom. Osmanski porezni zakonik prepoznaje važnost ovog vida svinjogojstva i određuje jednu akću poreza po svinji koja noći u šumi. Svinje koje su mlađe od šest mjeseci i koje su danju gonjene u šume nisu bile podložne porezu. Porez žirovina spominje se kod pojedinih sela Nahije, o čemu će više riječi biti u kasnijoj analizi naselja.⁷⁴ Osim prehrane za svinje, šume su bile i izvor ogrjeva i drvene građe. Osmanski zakoni ne zabranjuju sječú stabala.⁷⁵ Uzgoj ovaca također je bio podložan porezima. Porezni popis navodi davanje od jedne akće na dvije ovce, kao i davanja pod nazivima torarina (*resmi agîl*) i porez na ispašu (*resmi otlak*). Torarinu su plaćali seljaci čije su ovce zimovale u torovima spahijskog imanja, a iznosila je jednu akću na deset ovaca, odnosno deset akći na 100 ovaca. Od stada koje se vodilo na ispašu na određeno područje uzimala se jedna ovca od velikog stada u vrijednosti od 20 akći.⁷⁶ Sijeno i trava krucijalni su za uzgoj stoke, a za njihovo

⁷⁰ Ako je seljak imao manje od pet košnica, plaćao je dvije akće poreza po košnici, dakle ukupno osam akći poreza. Hafizović, *Popis Požeškog sandžaka*, 19.

⁷¹ Hafizović, *Popis Požeškog sandžaka*, 19.

⁷² Hafizović, *Popis Požeškog sandžaka*, 19.

⁷³ Vlašić, „Donji Andrijević“, 10.; Hafizović, *Popis Požeškog sandžaka*, 19.

⁷⁴ Hafizović, *Popis Požeškog sandžaka*, 21; Péter Szabó, „Historical Interaction between Oak and Swine“, u *Trees, Forested Landscapes and Grazing Animals. A European Perspective on Woodlands and Grazed Treescapes*, ur. Ian D. Rotherham (Abingdon: Routledge, 2013), 51-52.

⁷⁵ Hafizović, *Popis Požeškog sandžaka*, 21

⁷⁶ Vlašić, „Donji Andrijević“, 80; Hafizović, *Popis Požeškog sandžaka*, 20.

prikupljanje od 1545. godine plaća se travarina (*resm-i giyâh*, „porez na travu“) koja iznosi pet akči.

Najveći dio raje posjedovao je i povrtnjak u sklopu svoga domaćinstva. Kanun-nama navodi kako se od povrtnih prinosa, poput peršina i estragona, ne uzima desetina ako je seljaci ne prodaju, odnosno ako ih koriste za vlastite potrebe. Kod analize davanja pojedinačnih naselja Nahije nešto će se više riječi posvetiti konkretnim vrstama koje je raja kultivirala. Izuzev povrća, u vrtovima su uzgajane i dinje i lubenice, a za njih je raja od 1545. godine davala dvije akče umjesto desetine.⁷⁷

Može se pretpostaviti da je raja dio svojih poljoprivrednih proizvoda prodavala na lokalnim tržnicama, najvjerojatnije u kasabi⁷⁸ Brod ili obližnjim selima Tomici u nahiji Ravne i Donjem Brštanu⁷⁹ u sklopu nahije Brod, gdje su se prema poreznim popisima održavali tjedni sajmovi.⁸⁰ Osmanski činovnici redovito su uzimali pristojbu od robe koju je raja donosila na prodaju na tržnice, a njen iznos ovisio je o vrsti i količini dopremljene robe. Kanun-nama iz 1545. godine pritom se poziva na običaj iz vremena prije osmanskog osvajanja. Prodavači koji su konjskim tovarom dovozili pšenicu, travu, rižu, med, sir, ribu, sapun, čizme i papuče na tržnicu plaćali su dvije akče carine, odnosno četiri akče za istu robu dovezenu kolima. Za ječam, raž i proso plaćala se jedna akča pristojbe. Seljaci koji su robu za prodaju, točnije kruh, kokoši, sir, mlijeko, jogurt, voće i slično, nosili na leđima ili glavama nisu plaćali nikakve tržne takse. Dodatne pristojbe također se nisu plaćale ako su prehrambeni proizvodi bili prodavani u selu po kućama. Vino koje se donosilo na sajmove oporezivano je s 15 akči po bačvi, dok se za prodaju istoga na selu moralo izdvajati osam akči po bačvi.⁸¹ Prodaja stoke je također bila podložna dodatnim pristojbama: jedna akča na dvije ovce ili koze, dvije akče po grlu goveda te za svinju jedna akča koju su bili dužni isplatiti i prodavač i kupac. Ako je kupac ovce, koze ili goveda bio mesar, plaćao je dodatnu taksu jednaku onoj prodavača, ovisno o prodavanoj životinji. Prilikom kupoprodaje konja dvije akče plaćali su i prodavač i kupac. Konačno, dvije

⁷⁷ Porez na povrtnjak naziva se *resmi bostan*. Vlašić, „Donji Andrijevc“, 10; Hafizović, *Popis Požeškog sandžaka*, 19-20.

⁷⁸ Kasaba je osmanski termin za muslimanski grad srednje veličine.

⁷⁹ Moačanin smatra da je tu riječ o današnjem selu Sibirj, zapadno od Slavenskog Broda. Fazileta Hafizović, s druge strane, smatra da se radi o Bartolovcima, selu s istočne strane Sibirja. Usp. Moačanin, *Slavonija i Srijem*, 105; Hafizović, *Popis Požeškog sandžaka*, 113.

⁸⁰ Moačanin, *Slavonija i Srijem*, 105

⁸¹ *Resm-i fiçt*, „porez na bačvu“ ili bačvarina. Za razliku od zakonika iz 1579. godine, ranija kanun-nama iz 1545. godine spominje monopol na prodaju vina sa sultanskih posjeda. Naime, tijekom dva mjeseca u godini zabranjivala se prodaja svih vina koja ne dolaze sa sultanskih posjeda. Nakon isteka zakonskog roka od dva mjeseca raja je ponovno smjela prodavati vino iz svojih vinograda. Đurđev, „Požeška kanun-nama“, 135.

akče poreza naplaćivalo se za kola natovarena balvanima, gredama, daskom i ostalom drvenom građom. Povećanje iznosa carina za prodaju robe na tržnicama nije zabilježeno u zakonicima poreznih popisa iz 16. stoljeća.⁸²

U kontekstu sela nahije Vrhovine važno je istaknuti i odredbu vlasti o oporezivanju vodenica (*değirmen resmi*), s obzirom na to da je kod gotovo svakog naselja u poreznom popisu navedeno postojanje izvjesnog broja tih mlinova na vodeni pogon krucijalnih za preradu žitarica i proizvodnju hrane. Porezni zakonik iz 1545. godine određuje porez od 32 akče za vodenice na manjim rijekama koje rade preko cijele godine i porez od 16 akči za one koje se koriste pola godine, pozivajući se na raniji predosmanski običaj. Kasniji zakonici ponavljaju istu odredbu.⁸³

Posebnu vrstu poreza, nevezanu uz privredne djelatnosti, predstavlja mladarina (svadbarina) ili porez na udaju, uveden 1579. godine, koji se plaćao za vrijeme vjenčanja među stanovništvom. Mladarina je iznosila 60 akči ako je mladenka bila mlađa djevojka, te 30 akči u slučaju starije mladenke ili žene koja se drugi put udavala. Polovičan iznos mladarine plaćale su i nevjeste siromašnijeg imovinskog stanja, odnosno njihovi očevi. Navedene svote isplaćivane su spahiji na čijem su timaru djevojke prebivale. Neregularni tip nameta su i globe za razne prijestupe, prvenstveno za nanošenje fizičkih ozljeda, sukladno njihovoj težini. Za razbijanje glave drugom podaniku plaćalo se 100 akči globe, dok se za lakše povrede od prekršitelja tražilo 50 akči. Raja je snosila posljedice i za „prijestupe“ svoje stoke. Godine 1561. uvodi se poljarina (*resm-i polačina*, „porez poljačina“) kao porez na štetu u tuđem polju nakon prolaska stoke. Zakonik iz 1579. godine navodi da se vlasniku konja, vola ili mazge koji su ušli u nečiji usjev i napravili štetu izriče kazna od pet batina (po glavi stoke) i pet akči globe. Vlasnik krave koja je učinila štetu dobivao je četiri batine i četiri akče globe, vlasnik juneta jednu batinu i jednu akču, i konačno vlasnik ovaca jednu batinu i jednu akču na dvije ovce. Osmanske su vlasti u stočnom fondu uvidjele velik ekonomski potencijal i značaj za lokalno gospodarstvo, zbog čega se životinja ni u kojem slučaju ne smije usmrtiti.⁸⁴

Skrupuloznost osmanskih poreznih zakona i osmanskog zakonodavstva općenito stvara dojam o jednom savršeno organiziranom državnom poretku bez zlouporabe vlasti, što je daleko od realnog stanja na terenu. Kanun-name poreznih popisa za Požeški sandžak daju

⁸² Vlašić, „Donji Andrijevići“, 82; Hafizović, *Popis Požeškog sandžaka*, 21-22; Đurđev, „Požeška kanun-nama“, 137.

⁸³ Hafizović, *Popis Požeškog sandžaka*, 20; Đurđev, „Požeška kanun-nama“, 135.

⁸⁴ Hafizović, *Popis Požeškog sandžaka*, 20-21, Vlašić, „Donji Andrijevići“, 80.

natruhe o načinima zlouporabe moći i položaja. Već u zakoniku iz 1545. godine navodi se kako postoji tendencija kod sandžakbegova, kadija i vojvoda prema iskorištavanju raje na razne načine, kao što je prisiljavanje seljaka na davanje različitih usluga suprotnih zakonima, npr. višednevni transport sijena i drva rajinim kolima, prisiljavanje na vršenje raznih usluga i predaju dobara, prvenstveno mesa i hrane te sijena bez novčane naknade. Kanun-nama iz 1579. godine oštro osuđuje takvo postupanje elite i poziva se na zakone iz ranijih popisa, što znači da je riječ o kontinuiranoj i teško iskorjenjivoj praksi. Osim što takve namete nazivaju nezakonitima i neprihvatljivima, porezni zakonici ne predlažu nikakve kazne ili druga sredstva borbe protiv maltretiranja stanovništva.⁸⁵ Samovolja lokalnih vlastodržaca i želja za eksploatacijom negativno se odražavala na demografsku i gospodarsku sliku prostora jer se nezadovoljno stanovništvo moglo iseliti s prvotnih posjeda na druga područja sandžaka ili carstva, čime bi zemlja ostala neobrađena, a spahija i država ostali bez prihoda. Zbog toga se takvo ponašanje oštro prekora u kanun-nami, uz zapovijed da raju treba pustiti da „spokojno obrađuje zemlju“.⁸⁶

Stabilnost timarsko-spahijskog sustava ugrožavala je i tendencija napuštanja zemljoradnje. Prema zakoniku iz 1545. godine spahija ima pravo oduzeti posjed koji nije obrađivan tri godine i predati ga drugom seljaku s pravom nasljeđivanja. Kanun-nama iz 1579. godine upozorava na postojanje mnoštva ljudi koji su kao raja upisani kod spahija, ali sve više napuštaju obradu zemlju i okreću se obrtu. Pripadnici raje postaju stolarima, lončarima, čanagdžijama (izrađivači posuđa), ribarima, vodeničarima, kamenorescima ili radnicima najamnicima. Manji dio istih seljaka posijao je nešto manje pšenice, dok je većina u potpunosti odustala od zemljoradnje. Osim što su i spahija i država ostajali bez svojih prihoda putem desetine, masovno napuštanje zemljoradnje moglo je dovesti do ozbiljnih nestašica hrane, pa čak i gladi u sandžaku. Nastojeći umanjiti gubitak prihoda, vlasti ubiru porez na uništenje čiftluka (*resm-i çift-bozan*) u iznosu od 80 akči za ljude srednjeg imovinskog stanja i 100 akči za bogatije seljake koji su napustili agrar. Sastavljač zakonika se pritom poziva na stariji

⁸⁵ Hafizović, *Popis Požeškog sandžaka*, 20; Đurđev, „Požeška kanun-nama“, 135-136.

⁸⁶ Poznat je slučaj velike seobe katoličkog življa s početka 17. stoljeća iz jadranskog zaleđa na područje Podunavlja. Močanin smatra da su se žitelji Krčkog sandžaka vrlo vjerojatno iselili zbog lokalnih vlastodržaca, točnije svojevoljnog i nasilnog Halil-bega i kasnijeg Mehmed-bega. Ovaj slučaj, iako se nije odrazio na nahiju Vrhovine u vidu priljeva novog stanovništva, ilustrira spremnost podanika na pružanje pasivnog otpora uslijed maltretiranja i zlouporabe vlasti. Močanin, *Turska Hrvatska*, 96-98; Hafizović navodi mogućnost da se spomen zlouporabe vlasti spominje kao preventiva eventualnih pokušaja samovolje, a ne osuda nekog određenog slučaja. Hafizović, *Požeški sandžak i osmanska Slavonija*, 17; Đurđev, „Požeška kanun-nama“, 130, 136.

porezni popis, iz čega se zaključuje da je riječ o kontinuiranoj socio-ekonomskoj praksi, kao i u slučaju zlouporabe vlasti od strane sandžakbegova, kadija i vojvoda.⁸⁷

Iako nije izričito navedena u poreznim zakonicima na razini pojedinih sandžaka, devširma (*devşirme*) ili „danak u krvi“, odnosno odvođenje kršćanskih dječaka u osmansku prijestolnicu radi njihova preodgoja u duhu islama za vojne i administrativne službe, provodila se na području Budimskog i Bosanskog ejaleta, pa tako i u Požeškom sandžaku. Devširma se provodila svakih tri do sedam godina kada bi se na otprilike 40 kućanstava uzimao jedan zdravi dječak. Od 1604. godine devširma postaje monetarna obveza, stoga kršćani Požeškog sandžaka umjesto 200 dječaka daju 400 zlatnih dukata. Praksa ubiranja devširme potpuno se dokida 1640-ih godina. Gábor Ágoston, s druge strane, navodi kako su vlasti smatrale Hrvate i Mađare nepouzdanima, zbog čega se devširma nije provodila „dalje od Beograda“, gledajući iz prijestolnice.⁸⁸

Razmatranjem svih navedenih poreznih obveza dolazi se do zaključka kako je broj nameta i njihov iznos razmjerno rastao od 1540-ih do 1579. godine, sukladno stabilizaciji područja Požeškog sandžaka, završetku procesa uspostave timarsko-spahijskog sustava i rastu broja stanovnika i njihove platežne moći. Ratna zbivanja negativno su utjecala na demografsku sliku, a time i proizvodne kapacitete nekih dijelova donjeg međuriječja, zbog čega su osmanske vlasti nastojale privući izbjeglo stanovništvo, kao i stanovništvo iz još nepokorenih zemalja, nudeći im povlastice u vidu plaćanja poreza. Odmicanjem ratišta prema zapadu dolazi do stabilizacije stanja u Požeškom sandžaku, stoga stanovništvo neometano ratom može podmirivati regularne stope poreza koje se postupno uvode do 1579. godine. Nakon što je prostor osiguran i repopuliran, uspostavlja se i timarsko-spahijski sustav. Dolaskom spahija u Požeški sandžak javlja se potreba za njihovim uzdržavanjem, zbog čega se uvode naturalna podavanja u žitu, prvo u paušalnom iznosu, a zatim u obliku porezne desetine. Autori se uglavnom slažu kako su nameti na razini Slavonije i sandžaka Požega bili podnošljivi.⁸⁹ Zbog toga se može zaključiti da je u nahiji Vrhovine situacija bila jednaka, pogotovo ako se uzme u obzir da su sela kadiluka Brod bili najveći proizvođači hrane u Slavoniji i Srijemu, odnosno da se Požeški sandžak smatrao „bogatom“ u odnosu na druge sandžake, npr. Srijemski. Važna

⁸⁷ Hafizović, *Popis Požeškog sandžaka*, 22; Đurđev, „Požeška kanun-nama“, 136.

⁸⁸ Branislav Đurđev, Bogo Grafenauer i Jorjo Tadić (ur.), *Historija naroda Jugoslavije*, sv. II (Zagreb: Školska knjiga, 1959), 625; Vlašić, „Donji Andrijevi“, 83; Gábor Ágoston, *The Last Muslim Conquest : The Ottoman Empire and its Wars in Europe* (Princeton: Princeton University Press, 2021), 45.

⁸⁹ Raja je 13 % svojih prihoda i prinosa izdvajala za porezne obveze i namete. Nenad Moaćanin, „Zur Lage des kroatischen Bauerntums während der Osmanenherrschaft“, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 44-45 (1994-1995): 143.

značajka osmanske porezne politike bilo je slabije oporezivanje agrarnih proizvoda koji su raji predstavljali egzistencijalnu osnovu; na području Slavonije radilo se o svinjogojstvu i vinogradarstvu. Raja je svoje viškove iz tih agrarnih grana prodavala i time zarađivala novac za podmirivanje novčanih obveza državi.⁹⁰

Manjak povijesnih izvora onemogućuje donošenje jednako preciznih pretpostavki kada je 17. stoljeće u pitanju. Premda ne postoje (sačuvane) kanun-name iz 17. stoljeća za Požeški sandžak, ne postoji razlog za sumnju da su se nameti iz 16. stoljeća izmijenili u značajnijoj mjeri. S nešto većom sigurnošću literatura navodi kako su u 17. stoljeću zbog slabljenja središnje vlasti neregularni nameti postali redovni, a naturalna davanja novčana, stavljajući time veći pritisak na porezne obveznike na području sandžaka. Izuzev toga, jedinu veću promjenu predstavlja uvođenje nameta džizije (*cizye*, „danak“) na mjesto filurije. Za razliku od filurije, džizija ili harač plaćali su se po glavi odrasloga kršćanskog stanovnika, a ne kućanstva, zbog čega se taj porez naziva i glavarina.⁹¹

5.2. Skupine s posebnim poreznim statusom

Na području Osmanskog Carstva postojale su skupine koje su na temelju svojih dužnosti naspram države dobivale određene porezne povlastice. Razmjer njihovih poreznih olakšanja ovisio je o području Carstva na kojem su prebivali, kao i dužnostima koje su obavljali. Kršćanska raja Požeškog sandžaka općenito se može smatrati povlaštenom u odnosu na raju drugih krajeva, s obzirom na to da je u 16. stoljeću plaćala filuriju umjesto zakonom propisane glavarine, odnosno harača. Plaćanje filurije u iznosu jednoga zlatnog dukata po domaćinstvu inače je tradicionalno pravo vlaških grupacija u Osmanskom Carstvu. Budući da osmansko arabičko pismo ne poznaje malo i veliko slovo, potreban je oprez prilikom transkripcije pojma Vlah/vlah (u izvorima: *Eflak*). Taj je pojam višeznačan u kontekstu ranonovovjekovnih društvenih i političkih odnosa na području jugoistočne Europe. On može podrazumijevati autohtono stanovništvo s Dinarida koje karakterizira nomadski stil života, stočarstvo i posebni kulturološki obrasci (patrilinarnost, kult predaka, prošireni oblik obitelji i slično) – dakle, tu se radi o etničkim Vlasima. Njih treba razlikovati od pripadnika drugih etničkih skupina sa sličnim kulturološkim obrascima, odnosno od skupina koje su pod Osmanlijama imale obveze i prava identična onima „izvornih“ Vlaha – tu se radilo o neetničkim poreznim skupinama,

⁹⁰ Vlašić, „Donji Andrijevc“, 83-84; Močanin, *Slavonija i Srijem*, 13-14, 58; Močanin, *Turska Hrvatska*, 123.

⁹¹ Vlašić, „Donji Andrijevc“, 84; Močanin; *Turska Hrvatska*, 121-122; Močanin, „Zur Lage des kroatischen Bauerntums“, 143.

odnosno o vlasima.⁹² Slična dilema javlja se u slučaju osmanske Slavonije, u koju je do 1540-ih mahom migriralo stanovništvo iz današnje sjeverozapadne Bosne, a koje je prema zakonicima plaćalo filuriju, tradicionalno rezerviranu za Vlahe.⁹³ No, autori se uglavnom slažu da se ne radi o etničkim Vlasima, već kršćanskom stanovništvu koje je možda dijelilo neke kulturološke obrasce s Vlasima i koje je obavljalo slične funkcije na području Slavonije do 1540-ih. Na isti način treba interpretirati i oznaku „Vlasi/vlasi“ u osmanskim izvorima koji se referiraju na kršćansku raju u kadilucima Požeškog sandžaka.⁹⁴

Požeška kanun-nama iz 1545. godine navodi brojku od 120 vojnika i određuje njihove privilegije. Vojnici su bili pripadnici pokorene raje, sitno plemstvo ili slobodno seljaštvo, koji su služili državi kao laka konjica. Vojnike se najčešće koristilo kao pomoćne postrojbe u vojsci te za izviđanje, obranu granice i hvatanje neprijatelja s ciljem prikupljanja informacija, zahvaljujući čemu su bili oslobođeni svih poreza. Na prostoru Brodskoga kadiluka živjelo ih je šezdesetak, dakle više od polovice njih u cijelom sandžaku.⁹⁵

U istoj kanun-nami opisuje se institucija kneza i primićura, nahijskog i seoskog načelnika, koji su već ranije spomenuti u radu. Birani među domaćim stanovništvom, knezovi i primićuri, znani kao i teklići, djelovali su kao posrednici između osmanskih vlasti i raje. Sudjelovali su u prikupljanju poreza i vraćanju odbjeglih seljaka, zbog čega su bili oslobođeni svih poreza osim filurije i vojnice. Zakonikom iz 1579. godine nahijske se knezove oslobađa svih poreza, dok su primićuri i dalje plaćali filuriju i vojnicu. Na sličan se način ophodilo i s birovima, seoskim sudcima koji su bili raširena pojava u vrijeme predosmanskog, ugarskog poretka u Slavoniji. Zakon nalaže kako se svake godine među seljanima birao birov koji je zbog svoje funkcije bio oslobođen plaćanja porezne desetine. U poreznom popisu iz 1579. godine nisu navedeni izvršitelji ovih triju funkcija, što dakako ne znači da ih nije bilo.⁹⁶

⁹² Osmanlije su nerijetko naseljavali Vlahe kao pomoćne vojne postrojbe na rubna i opustošena područja Carstva. Stočarstvo kao dominantna agrarna grana bitno je uvjetovala njihovu mobilnost, vrlo korisnu na turbulentnim pograničjima, a s druge strane nemoć vladajućih slojeva da ih podrede regularnom poreznom sustavu.

⁹³ Unatoč intenzivnoj osmanskoj rekolonizaciji srednje Slavonije, Brodski kadiluk nije zabilježio veći porast stanovništva. Moačanin to povezuje sa svirepim postupcima požeškog sandžakbega Ali-bega Malkočevića zbog kojeg je stradalo oko 300 kućedomaćina s požeškog i brodskog područja. Nije nemoguće da je dio stradalih potjecao s područja nahije Vrhovine. Moačanin, *Slavonija i Srijem*, 23-24, 28-29.

⁹⁴ Nenad Moačanin, „Osmanlijska vlast u hrvatskim zemljama“, u *Povijest Hrvata: od kraja 15. st. do kraja Prvoga svjetskog rata*, ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić (Zagreb: Školska knjiga, 2005), 201-205; Moačanin, *Slavonija i Srijem*, 13-14; Moačanin, *Turska Hrvatska*, 121; usp. Đurđev, „Požeška kanun-nama“, 134.

⁹⁵ Đurđev, „Požeška kanun-nama“, 136-137; Moačanin, „Osmansko-turska arhivska građa“, 139-140; Moačanin, *Slavonija i Srijem*, 14-15; Vlašić, „Donji Andrijevci“, 92.

⁹⁶ Hafizović, *Požeški sandžak*, 16; Hafizović, *Popis Požeškog sandžaka*, 21, 23; Vlašić, „Donji Andrijevci“, 7; Đurđev, „Požeška kanun-nama“, 136.

6. Naselja nahije Vrhovine u opširnom poreznom popisu iz 1579. godine

6.1. Selo Brčín

U selu Brčín (današnje selo Brčino) zabilježena su 24 domaćinstva, od kojih je jedno bilo muslimansko. Imena kućedomaćina su bila: Ejnehan Alijev, Ive Dombajev, Ivaniš Dombajev, Mršeta Mikić, Bogdan Markov, Petar Dimitrov, Đenoš Škvarić, Đura Grikin, Matijaš Grikin, Marko Petrov, Mihał Mikin, Petar Štefanov, Štefan Vladić, Matijaš Vladić, Mika Matković, Fere Mikić, Mihał Petrović, Ištvan Berić, Đura Matijin, Marko Andrić, Ivan Blagodić, Marko Ištvanov, Đura Marković i Ivan Matić. Moaćanin iznosi pretpostavku da su prosječna domaćinstva u Slavoniji u osmansko vrijeme brojila između 6 i 8 duša, ali da se u Posavini vrlo vjerojatno radilo o broji od 6 osoba po kućanstvu.⁹⁷ Ako se taj broj pomnoži s brojem kuća, dolazimo do (približnog) broja stanovnika nekog naselja. Prema tome, u Brčínu su vjerojatno živjele 144 osobe. Ukupan prihod države od sela Brčín bez filurije iznosio je 10.420 akči. Prihod od vratnice brojio je 920 akči, dok je Ejnehan Alijev kao musliman plaćao zemljarinu u iznosu od 22 akče, što navodi na zaključak da je imao puni posjed. Žitelji Brčina davali su 70 kejla⁹⁸ pšenice u vrijednosti od 1750 akči, odnosno približno 3.591,84 kg. Ako se u obzir uzme ranije navedeni podatak kako je raja državi davala osminu svojih prinosa pšenice, lako se dolazi do ukupne količine proizvedene pšenice u selu, a to je 28.734,72 kg. Uz pšenicu navodi se i davanje napolice, što predstavlja mješavinu pšenice s drugim žitaricama poput raži i ječma, ili kombinaciju svih žitarica osim pšenice.⁹⁹ Raja iz Brčina davala je 90 kejla napolice u vrijednosti od 1620 akči, odnosno 4.618,08 kg. Ukupno su proizvodili 36.944,64 kg napolice. Prihod od poreza na drva i vrt iznosio je 168 akči, a od desetine na košnice 100 akči. Raja je također davala desetinu od sijena (120 akči), lana, konoplje, bijelog i crvenog luka, kupusa i repe (250 akči), leće s grahom i slanutka i boba (ukupno 220 akči) te desetinu od voća koja je pridružena prihodu od poreza na tapiju (zajedno 200 akči). Državni prihod od pristojbe na sitnu

⁹⁷ Broj članova kućanstva dakako nije fiksna, radi se o (vjerojatnom) prosječnom broju ukućana. Broj ukućana ovisio je društvenim, kulturološkim i ekonomskim faktorima, a napose i životnim standardima. Naravno, ova brojka ne mora predstavljati točan broj stanovnika. U popisu se nisu navodili kućedomaćini koji zbog svojih dužnosti spram države ili iz drugih razloga nisu plaćali porez. Moaćanin, *Town and Country on the Middle Danube 1526-1690* (Leiden; Boston: Brill Publishing, 2006), 184.

⁹⁸ Kejl (*kejl*, *kile*) je osnovna osmanska mjera za žitarice čiji je iznos ovisio o vremenu i prostoru. Na prostoru Požeškog sandžaka jedan kejl je iznosio 51.312 kg. Moaćanin navodi kako se na prostoru Slavonije koristio termin „kila“. Ovaj rad pridržavat će se prvoga navedenog naziva veličine kako bi se izbjegla konfuzija s pojmom „kilogram“. Moaćanin, *Slavonija i Srijem*, 38, 52.

⁹⁹ Moguće je da vlasti uvode koncept napolice (*mahlut*) zbog neuspjeha raje da proizvede dovoljne količine ječma potrebne za održavanje osmanske vojske. Moaćanin, *Town and Country*, 143.

stoku s torarinom iznosio je 450 akči, što ukazuje na prisustvo ovčarstva u selu. Definitivno najveći prihod iz sela dolazio je od desetine od mošta, odnosno slatkog soka od grožđa koje nastaje prije fermentacije. Raja je kao desetinu davala 200 pinti,¹⁰⁰ ili približno 3000 litara šire u vrijednosti od 4000 akči. Godišnja proizvodnja ovog slatkog soka iznosila je 2000 pinti, odnosno oko 30.000 litara. U Brčinu je zabilježen i porez na šest vodenica, a iznosio je 192 akče, što znači da su radile preko cijele godine. Sve ranije navedene pristojbe vezane uz svinjogojstvo u ovom su poreznom popisu navedene pod jednom stavkom, porez na svinje, zbog čega se ne može izračunati točan broj svinja u selu. Prihod od poreza na svinje je brojio 200 akči. Posljednji navedeni prihod od 220 akči dolazi od zajedno pribrojanih globa, poljarine, mladarine i poreza na vinsku burad. Porez na vinsku burad ukazuje na to da su stanovnici prodavali vino, na lokalnim tržnicama ili u samom selu.¹⁰¹

U sklopu Brčina navedeno je i šest čiftluka te jedna mezra Furišdol, odnosno napušteno selište. Kod svakog čiftluka navedeni su i prihodi koji pojedinačno ne prelaze 1000 akči, a prvi navedeni je u posjedu spahije Jusufa, vjerojatno lokalnog timarnika. Prihod od mezre Furišdol iznosio je 1050 akči.¹⁰²

6.2. Selo Zdenci

Selo Zdenci, današnji Brodski Zdenci, prema poreznom popisu jedino je selo u nahiji naseljeno isključivo muslimanima, što naravno ne isključuje mogućnost prisutnosti drugog stanovništva, sukladno objašnjenju u prethodnom potpoglavlju. Ipak, popisivači prvoga habsburškog popisa iz 1698. godine, nakon oslobođenja Slavonije od osmanske vlasti, bilježe kako su Zdencima pronašli ostatke tornja, odnosno mesdžida, potvrđujući tako dominantan islamski element u naselju.¹⁰³ U istom se popisu navodi kako su Zdencima za vrijeme Osmanlija bili manje trgovište ili tvrđava, što objašnjava prisutnost muslimanskog življa. To bi također objasnilo navode pojedinih autora kako su u Zdencima bili naseljeni Vlasi, vjerojatno u funkciji pomoćnih trupa, zbog čega su bili oslobođeni poreza, a time i izostavljeni iz poreznog popisa.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Pinta (*pinte*) je osmanska mjera za tekućine. Njena vrijednost je varirala od pokrajine do pokrajine, a na području Slavonije je vjerojatno iznosila oko 15 litara. Moaćanin, *Town and Country*, 190.

¹⁰¹ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 116;

¹⁰² Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 116.

¹⁰³ Mesdžid (*mescid*) je skromnija islamska bogomolja. Za razliku od džamije, u njoj se ne obavljaju molitve petkom i za blagdane, već samo svakodnevne molitve.

¹⁰⁴ Josip Lozuk tvrdi kako je u Zdencima postojala fortifikacija još od srednjeg vijeka. Josip Lozuk, *Srednjovjekovne utvrde broskog Posavlja* (Slavonski Brod: Muzej Brodskog Posavlja, 2015), 49; Zirdum, *Počeci*

Kućedomaćini koje defter iz 1579. godine navodi jesu: Piri Kurdov, Drugi Piri, Sefer Hasanov, Džafer Alijev, Ferhad Bosna, Kurd Bajezidov, Memi Bajezidov i Hasan Bosna. Prema tome, može se pretpostaviti da je u selu živjelo 48 stanovnika. Kod prvih 6 domaćina navedena je brojka 22, odnosno iznos zemljarine koju su plaćali za svoja zemljišta. Za razliku od njih, Memi Bajezidov i Hasan Bosna nisu imali pune posjede, zbog čega su plaćali 12 akči (*resm-i bennak*). Ukupan prihod države od Zdenaca iznosio je 3000 akči, od čega je 156 akči dolazilo od zemljarina. Raja ovog sela davala je 30 kejla pšenice u vrijednosti od 750 akči, odnosno 1.539,36 kg. Ukupno su proizvodili 240 kejla, ili oko 12.314,88 kg pšenice. Također su davali 25 kejla napolice, ili 1.282,8 kg, što je vrijedilo 450 akči. Ukupno su proizvodili 200 kejla napolice (10.262,4 kg). Prihod od poreza na vrt i drva iznosio je 56 akči. Raja Zdenaca davala je i desetinu meda iz svojih košnica u vrijednosti od 290 akči. Vrijednost desetine od sijena bila je 40 akči. Uzimana je i desetina od lana, konoplje, bijelog i crvenog luka, kupusa i repe (190 akči), desetina od leće s grahom te desetina od slanutka od slanutka i boba (ukupno 190 akči) te desetina od prinosa voća kojoj je pribrojan prihod od poreza na tapiju (zajedno iznose 260 akči). U Zdencima su postojale tri vodenice na koje je porez iznosio 48 akči, što znači da su radile samo pola godine. Prisutnost ovčarstva potvrđuje pristojba na sitnu stoku s torarinom koja je ukupno iznosila 70 akči. Konačno, državni prihod od globi, poljarine i mladarine bio je čak 400 akči, skoro dvostruko više nego u Brčinu. Budući da je navedeni iznos zbroj prihoda od tri različite vrste poreza, ne možemo precizno utvrditi dolazi li ova značajnija svota novca od većeg broja vjenčanja, raje sklone kršenju javnog reda ili njihove stoke.¹⁰⁵

Kod sela Zdenci navedeno je devet čiftluka, od kojih najbogatiji s prihodom od 885 akči pripada izvjesnom vojvodi Baliji. Vojvoda je, u kontekstu ovog poreznog popisa, službenik na sandžakbegovu dvoru koji je zadužen za upravu nad posjedima svoga gospodara. Možda se radi o upravitelju požeškog sandžakbega koji je za svoju službu plaćen prihodima dotičnog čiftluka. Jedan od čiftluka sa skromnijim prihodima (200 akči) bio je u posjedu serode Pirija, tj. zapovjednika najmanje vojne jedinice u tvrđavi. Vrlo je vjerojatno da se radi o tvrđavi unutar samog sela.¹⁰⁶

6.3. Selo Pocrkavlje

naselja i stanovništvo, 221-223; Ive Mažuran, *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine* (Osijek: Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU-a u Osijeku, 1988), 164-166.; Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 116-117.

¹⁰⁵ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 117.

¹⁰⁶ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 117; Hafizović, *Požeški sandžak*, 18.

U selu Pocrkavlju, današnjem Podcrkavlju, navedeno je 15 kućedomaćina, a njihova su imena bila: Đuro Bratić, Mika Ivakov, Marko Stojšić, Petar Koričić, Antol Ivanišev, Mika Tomašev, Đura Ivanov, Ivaniš Garečić, Štefan Garečić, Matijaš Lukačev, Petar Lučić, Niko Bačarić, Mihal Đurakov, Filip Bačarić i Boljak, za kojeg se navodi da je pridošlica. U Pocrkavlju je vjerojatno živjelo 90-ak osoba. Ukupan prihod od ovog sela bez filurije iznosio je 3781 akču. U selu su živjeli isključivo kršćani i plaćali su vratnicu čiji je ukupan iznos bio 600 akči. Kao u Zdencima, raja je davala 30 kejla pšenice (1.539,36 kg) u vrijednosti od 750 akči. Ukupno su proizveli 240 kejla, ili oko 12.314,88 kg pšenice. Napolica od koje su davali 25 kejla (1.282,8 kg) vrijedila je 450 akči. Ukupan prinos napolice iznosio je 200 kejla (10.262,4 kg). Prihod od poreza na vrt i drva bio je 105 akči, dok je od desetine na košnice država dobivala 250 akči. Raja je davala desetinu od svog sijena u vrijednosti od 75 akči. Također je davala desetinu od lana, konoplje, bijelog i crvenog luka, kupusa i repe (ukupno 290 akči), desetinu od leće s grahom te desetinu od slanutka i boba (175 akči) i desetinu od voća kojoj je pribrojan prihod od poreza na tapiju (260 akči). Žitelji sela Pocrkavlje davali su desetinu svoje šire, što je iznosilo 20 pinti, ili 30-ak litara, u vrijednosti od 400 akči. Ukupno su proizveli 200 pinti toga slatkog soka, odnosno oko 3000 litara. U selu je preko pola godine radilo pet vodenica, za koje je plaćeno 80 akči poreza. Dokaz o prisutnosti svinjogojstva vidi se prema zabilježenom porezu na svinje s pristojbom na prodaju i božićno klanje, čiji je prihod 146 akči. U tu skupinu davanja vjerojatno je ulazila i žirovina koja je navedena uz samo ime sela, ali kojoj nije naveden i iznos. Da su žitelji Pocrkavlja vjerojatno vodili svoje svinje u šume potvrđuje i habsburški podatak o velikim šumskim površinama u sklopu toga sela (oko 200 jutara), od kojih je barem dio morao roditi plodom. Konačno, prihod od globa, poljarine, mladarine i poreza na vinsku burad iznosio je samo 20 akči.¹⁰⁷

6.4. Selo Duga

Selo koje osmanski popis naziva „Duga“ danas ne postoji i ne može se ubicirati. Vjerojatno se radi o naselju koje je napušteno za kasnije osmanske vlasti ili u vrijeme Velikog turskog ili bečkog rata (1683. – 1699.). Uz naziv mjesta navedeno je nekoliko izгона, odnosno livada za ispašu stoke, a to su: Kneževa Županica, Krajnak i Podgrađe. Kao kućedomaćini zabilježeni su

¹⁰⁷ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 117; Anđelko Vlašić, „The correlation between the spatial distribution of forests and pig farming in Ottoman Slavonia“, u *CIEPO 22. Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Çalışmaları Komitesi Bildiriler Kitabı II*, ur. Kenan Inan (Trabzon: Karadeniz Technical University, 2016), 48.

Tomaš Pejakov, Ive Valić (koji posjeduje vlastitu baštinu), Martin Ilinčić, Lukač Ištvanov, Martin Šimunov, Đura kojeg se u popisu naziva pridošlicom, Mika Ivanišev, Mati Rajetić, Martin Burgić i Mihal Roželić. U selu je vjerojatno živjelo oko 60 stanovnika. Ukupan državni prihod od sela bez filurije bio je 4864 akče. Žitelji Duge, kao kršćani, plaćali su vratnicu, a njen ukupan iznos bio je 400 akči. Davali su desetinu svoje pšenice, što je iznosilo 45 kejla ili oko 2.309,04 kg u vrijednosti od 1125 akči. Ukupno su proizveli 360 kejla pšenice, odnosno 18.472,32 kg. Slično tome, davali su desetinu napolice, točnije 35 kejla ili 1.795,92 kg. Ukupan prinos proizvedene napolice bio je 280 kejla ili 14.367,36 kg. Porez na drva i vrt iznosio je 70 akči, a prihod od desetine na košnice 250 akči. Od poreza na sijeno država je dobivala 50 akči. Raja je davala desetinu od lana, konoplje, bijelog luka, kupusa i repe (ukupno 270 akči), desetinu od leće s grahom i desetine od slanutka i boba (ukupno 250 akči) i desetinu od voća kojoj se pribraja porez na tapiju (zajedno broje 200 akči). Desetina od mošta iznosila je 20 pinti, odnosno 300-tinjak litara u vrijednosti od 400 akči. Ukupno su proizveli 200 pinti ili oko 3000 litara mošta. Prihod od pristojbe na sitnu stoku s torarinom bio je 300 akči. Seljaci koji su držali svinje platili su i žirovinu na „planini“ Golodinić, a koja je iznosila skromnih 20 akči, na temelju čega se može zaključiti da se samo manji broj svinja vodio u šumu gdje su i noćile, ili su se svinje samo preko dana hranile u šumi. Ipak, može se pretpostaviti da je u selu bilo najmanje 20 svinja. Tomu se mora pridodati i prihod od poreza na svinje s pristojbom na prodaju i na božićno klanje koji je iznosio 394 akče. U selu su postojale i dvije vodenice koje su radile preko pola godine, a za koje se plaćalo 32 akče poreza. Konačno, država je od globi, poljarine, mladarine i poreza na vinsku burad dobivala 455 akči.¹⁰⁸

6.5. Selo Pećina

Naselje Pećina, odnosno srednjovjekovni posjed Petnja, danas više ne postoji. Ime Petnja danas je sačuvano u nazivu potoka i akumulacijskog jezera sjeverno od Slavenskog Broda. U Petnji su kao kućedomaćini zabilježeni: Vale Rožić, njegov sin Mika, Paval Blažkov, Tomaš Đerđev, Lukač Đurađev, Ištvan Rožić, Vuk Balučić, Petar Andrijašev, Petar Grgurev, Mihal Radovanov, Petar Radinkov, Tomaš Grgurev, Paval Krajišnik, Ivaniš Krajević (Kralević?), Stepan pridošlica, Mika Matić, Martin Čalaković, Dimitre Vukić (Vukšić), Vuk Matić, Petar Štefanov, Tomaš Živković, Mika pridošlica i Ali Abdullahov, jedini musliman u naselju.¹⁰⁹ U

¹⁰⁸ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 117-118.

¹⁰⁹ Moguće je da se radi o konvertitu, s obzirom na to da su oni umjesto imena svoga oca navodili Abdullah, što znači „rob Božji“. Hafizović, *Požeški sandžak*, 24.

22 kuće vjerojatno su živjele 132 osobe. Ukupan prihod od sela Petnja bez filurije iznosio je 8113 akči. Sva domaćinstva u selu, osim onog Alija Abullahovog, plaćala su vratnicu, a njen ukupan iznos bio je 840 akči. Raja ovog sela dala je 85 kejla, ili 4.361,52 kg pšenice kao desetinu u vrijednosti od 2125 akči. Ukupno su proizveli 690 kejla, odnosno oko 34.892,16 kg pšenice. Desetina od napolice iznosila je 90 kejla ili 4.618,08 kg, što je vrijedilo 1620 akči. Ukupno su proizveli 720 kejla, odnosno oko 36.944,64 kg napolice. Prihod od poreza na drva i vrt iznosio je 147 akči, a od desetine na košnice 350 akči. Od desetine na sijeno država je dobivala 105 akči. Raja je dala desetinu od lana, konoplje, bijelog i crvenog luka, kupusa i repe (ukupno 250 akči), desetinu od leće s grahom i desetinu od slanutka i boba (ukupno 199 akči) i desetinu od voća, koja je zajedno s porezom na tapiju iznosila 290 akči. Desetina od mošta je iznosila 30 pinti ili oko 450 litara, što je bilo u vrijednosti od 600 akči. Raja iz Petnje ukupno je proizvela 300 pinti, odnosno približno 4500 litara mošta. U selu su se nalazile dvije vodenice koje su radile preko cijele godine, a za njih se plaćao porez od 64 akče. Pristojba od sitne stoke s torarinom državi je donosila prihod od 545 akče. Porezi vezani uz svinjogojstvo, pristojba na svinje s pristojbom na prodaju i na božićno klanje, donosili su prihod od 490 akči. Posljednji navedeni prihod dolazi od globi, poljarine, mladarine i poreza na vinsku burad, a ukupno iznosi 560 akči.¹¹⁰

Popis navodi kako su se u blizini sela nalazila tri čiftluka čiji pojedinačni prihodi nisu iznosili više od 300 akči. Veću nepoznanicu predstavlja navedena stavka o žirovini „planine“ Gromačinić s Motajcem i lokalitetima Bečić, Dolnji Brštan, Andrijevac, Nebudović i Brštanica, koja iznosi čak 4000 akči. Ne može se sigurno utvrditi zašto je kolektivno upisan prihod od žirovina s planina, odnosno šuma Gromačinić, Motajac, Bečić i sela Dolnji Brštan, Andrijevac i Brštanica, i to ispod podataka o selu Petnji. U popisu je navedeno kako taj prihod pripada nahiji Vrhovine, odnosno dolazi s područja nahije. Moguće je da se navedene planine nalaze na području nahije, ali izvan granica pojedinih sela. Selo Brštanica, koje će također biti obrađeno, potpada pod nahiju Vrhovine, ali ne i selo Donji Brštan, koje se nalazi u nahiji Brod. Selo Andrijevac napušteno je, sudeći po onome što je navedeno u napomeni na kraju popisa nahije. Toponim Nebudović spominje se samo u ovom kontekstu u cijelom popisu i teško je odrediti radi li se o napuštenom selu ili planini, odnosno šumi. Bez obzira na to, prema iznosu prihoda od žirovine može se pretpostaviti približna brojka od 4000 svinja koje su se toville na

¹¹⁰ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 118-119.

spomenutim lokacijama, što definitivno potvrđuje Moaćaninov navod o iznimno razvijenom svinjogojstvu na broskom području za vrijeme Osmanlija.¹¹¹

6.6. Selo Kandereva

U selu Kandereva, današnjem Kindrovu, zabilježeno je 18 kuća u kojima su domaćini bili: Tomaš Kučković (Kocković), Ivaniš Grgurov, Bene Kučković, Matić Balković, Andrijaš Vlah, Peterko Ištvanov, Nikola Mihalov, Lorinac Jugović/Bogović?, Tomaš Kovačić, Ištvan Kovačić, Šimun Končarić, Mati Končarić, Petre pridošlica, Mihal Jugović, Mika Končarić, Andrijaš Pribidko, Grgur Katić i Đura Marković. U Kanderevu je vjerojatno živjelo 108 osoba. Ukupan prihod od ovog sela bez filurije iznosio je 5545 akči. Domaćinstva Kandereva plaćala su vratnicu, čiji je ukupan iznos bio 720 akči. Raja ovog sela dala je desetinu prinosa pšenice u vrijednosti od 1125 akči, što je iznosilo 45 kejla ili 2.309,04 kg. Ukupan prinos pšenice iznosio je 360 kejla, tj. 18.472,32 kg. Raja je dala i 35 kejla napolice, odnosno 1.795,92 kg u vrijednosti od 630 akči. Ukupan iznos proizvedene napolice bio je 280 kejla, ili oko 14.367,36 kg. Državni prihod od poreza na vrt i drva iznosio je 119 akči, dok je desetina od košnica vrijedila 350 akči. Prihod od desetine sijena iznosio je 90 akči. Žitelji ovog sela dali su desetinu lana, konoplje, bijelog i crvenog luka, kupusa i repe (340 akči) te desetinu od leće s grahom i desetinu od slanutka i boba (zajedno u vrijednosti od 290 akči). U popisu nije naveden prihod od desetine na voće i poreza na tapiju, što bi moglo značiti da se u selu nisu nalazili voćnjaci, a da je prihod od tapije pribrojan nekom drugom iznosu. Kao u selu Petnji, stanovnici Kandereva davali su 30 pinti šire, ili oko 450 litara, čija je protuvrijednost 600 akči. Ukupno su proizvodili 300 pinti, odnosno 4500 litara mošta. U selu su se nalazile četiri vodenice, od kojih su dvije bile ruševne. Druge dvije radile su preko cijele godine i svaka se oporezivala po 32 akče. Prihod od pristojbe na sitnu stoku s torarinom iznosio je 490 akči, a od pristojbe na svinje s pristojbom na prodaju i na božićno klanje 207 akči. Sudeći prema ovim iznosima, stanovnici Kandereva držali su znatno više ovaca nego svinja. Naposljetku, država je dobivala 26 akči od globi, poljarine, mladarine i poreza na vinsku burad iz ovog sela.¹¹²

Uz selo se nalazio i čiftluk u posjedu izvjesnih Mustafe i Mahmuda, koji su bili sinovi spahije Sinana. Popis objašnjava da su ovaj posjed dobili sudskom odlukom, a ukupan prihod koji je donosio bio je 100 akči.¹¹³

¹¹¹ Moaćanin, *Slavonija i Srijem*, 58; Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 119.

¹¹² Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 119.

¹¹³ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 119.

6.7. Selo Dolnji Slatinik

Dolnji Slatinik, današnje istoimeno selo Donji Slatinik, 1579. godine brojio je pet kuća. Kućedomaćini su bili: Gabrijan Štefanov, njegov brat Mihal, Mihal Benedikov, njegov brat Štefan, Martin Mihalov, Ferenc Blažić, Matijaš Lubičić te njegov brat Ivaniš. U ovih pet kuća vjerojatno je živjelo 30 osoba. Državni prihod od ovog sela bez filurije iznosio je 2400 akči. Ukupan prihod od vratnice bio je 200 akči. Raja Donjeg Slatinika dala je 25 kejla, ili 1.282,8 kg pšenice, u vrijednosti od 725 akči. Prema tome, ukupan prinos pšenice iznosio je 200 kejla, odnosno 10.262,4 kg. Desetina proizvedene pšenice koju su dali iznosila je 15 kejla, ili 769.68 kg. Raja ovog sela ukupno je proizvodila 120 kejla, odnosno 6.157,44 kg napolice. Prihod od poreza na vrt i drva bio je 35 akči, od desetine od košnica 200 akči, a od desetine od sijena 25 akči. Raja sela Donji Slatinik davala je desetinu od svojih prinosa lana, konoplje, bijelog i crvenog luka, kupusa i repe, u vrijednosti od 210 akči, kao i desetinu od leće s grahom, slanutka i boba, koja je vrijedila 140 akči. Za razliku od Kandereva, u Donjem Slatiniku su postojali voćnjaci, što se iščitava iz zabilježene desetine na voće koja je, skupa s porezom na tapiju, iznosila 190 akči. Torarina nije zapisana, što znači da stanovnici Donjeg Slatinika najvjerojatnije nisu uzgajali ovce, ali su zato držali svinje, za koje su morali izdvojiti 200 akči poreza (pristojba na svinje s pristojbom na prodaju i na božićno klanje). Državni prihod od globi, poljarine, mladarine i poreza na vinsku burad iznosio je 205 akči.¹¹⁴

U selu se nalazio čifluk Muse, Abrurrahmana i Ramadana, ali prihodi s toga posjeda nisu zapisani. Na granici sela bila su još dva čifluka, od kojih je jedan na temelju sudske odluke pripadao spomenutom Matijašu Ljubičiću i njegovu bratu Ivanišu. Prihod s toga posjeda iznosio je 395 akči.

6.8. Selo Dolnja Glogovica

U popisu su zapisana dva sela koja se vjerojatno odnose na današnje jedinstveno naselje Glogovica, a nazivaju se Dolnja Glogovica i Gornja Glogovica. Razlika u imenu vjerojatno dolazi od položaja dva lokaliteta, od kojih je jedan na višem položaju u odnosu na drugi, ili dalje uzvodno uz rječicu Glogovicu. U Dolnjoj je Glogovici navedeno 16 kućedomaćina: Štefan Ivić (nalazi se na baštini Mike Đurića), Mika Ištvanov, Ištvan Mikić, Balaž Martinov, Matija Koričić, Mate Đurić, Mihal Mikić (na dijelu baštine svoga brata Tomaša), Vale

¹¹⁴ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 119-120.

pridošlica, Mati Mihalov (na Muminovoj baštini), Petre Mikić, Đuro Mikotić, Mika Ralčević (Žalčević), Ive Matijević, Lorinc Mitrević, Bogdan Lipanić i Živko Ravčić (na baštini svoga oca). U selu je vjerojatno živjelo 96 osoba. Ukupan državni prihod iz sela bio je 6720 akči. U taj iznos ulazi 640 akči vratnice koju je platila raja ovog sela. Stanovnici Donje Glogovice davali su 85 kejla pšenice kao desetinu, što je iznosilo 2125 akči, odnosno 4.361,52 kg. Ukupan godišnji prinos pšenice iznosio je 680 kejla ili 34.892,16 kg. Također su davali i 90 kejla ili 4.618,08 kg napolice. Ukupno su proizveli 720 kejla ili 36.944,64 kg napolice. Prihod od poreza na vrt i drva iznosio je 112 akči, a od desetine sijena 70 akči. Vrijednost desetine predanih košnica bila je 250 akči. Raja ovog sela davala je i desetinu od lana, konoplje, bijelog i crvenog luka, kupusa i repe (250 akči), desetinu od leće s grahom i desetinu od slanutka i boba (ukupno 250 akči). Prihod od desetine od voća s porezom na tapiju iznosio je 290 akči. Stanovnici Donje Glogovice kultivirali su i vinovu lozu, što vidimo po zapisanoj desetini od mošta. Kao desetinu od proizvedenog mošta dali su 30 pinti, odnosno oko 450 litara. Ukupno su proizveli 300 pinti ili oko 45.000 litara mošta. U Donjoj Glogovici žitarice su se mljele u pet vodenica koje su radile polovicu godine. Država je izvjestan prihod od 230 akči dobila od pristojbi na svinje, pristojbe na prodaju svinja i na božićno klanje, te 203 akče od globi, poljarine, mladarine i poreza na vinski burad.¹¹⁵

U blizini sela nalazila su se tri čiftluka, od kojih je prvi navedeni pripadao ranije spomenutom Miki Matiću iz sela Pećina.¹¹⁶ Čiftluk s najviše prihoda (1000 akči) pripadao je Mehmedu, sinu spahije Sinana. Moguće je da se radi o već navedenom spahiji Sinanu čija su druga dva sina držala (nešto skromniji) čiftluk u Kindrovu. Treći posjed bio je u rukama Ibrahima Abdullahova, mogućega konvertita.¹¹⁷

6.9. Selo Grabarje

Uz selo Grabarje, koje se i danas tako zove, navedeno je selce Dukovci, baština Krpić i čiftluk ser-ode Alija. U Grabarju je 1579. godine bilo pet domaćinstava, od kojih je jedno bilo muslimansko. Kućedomaćini su bili: Petar Đurić, Mihal Šimunov, Šimun Balažev, Jakob Petrić i Atlu Abdullahov koji je možda bio preobraćenik. Grabarje je 1579. vjerojatno imalo 30 stanovnika. Ukupan prihod od sela bez filurije iznosio je 4350 akči. Atlu Abdullahov je plaćao

¹¹⁵ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 120.

¹¹⁶ Današnje selo Glogovica nalazi se u relativnoj blizini jezera i potoka Petnja, odnosno vjerojatne približne lokacije nestalog sela Petnja, što bi objasnilo zašto se posjed dotičnoga nalazio u drugom selu.

¹¹⁷ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 120.

zemljarinu (22 akči), dok su drugi kućedomaćini plaćali vratnicu čiji je ukupan iznos brojio 160 akči. Žitelji Grabarja dali su kao desetinu 45 kejla ili 2.309,04 pšenice u vrijednosti od 1125 akči. Ukupno su proizveli 360 kejla ili 18.472,32 kg pšenice. Kao desetinu od proizvedene napolice dali su 35 kejla u vrijednosti od 630 akči. Stanovništvo je zadržalo ostatak proizvedene napolice u iznosu od 280 kejla ili 14.367,36 kg. Prihod od poreza na vrt i drva iz ovog sela iznosio je 28 akči. Vrlo razvijeno pčelarstvo dokazuje iznos od 382 akče, koji odgovara desetini od košnica. Vlasti su uzimale i porez od sijena (60 akči). Raja je predavala desetinu od proizvedenog lana, konoplje, bijelog i crvenog luka, kupusa i repe u vrijednosti od 335 akči, kao i desetinu od leće, graha, slanutka i boba koja je vrijedila 300 akči. Uz to se navodi i prihod od desetine od voća s porezom na tapiju (296). U selu su postojale tri vodenice od kojih su dvije radile preko cijele godine. Ukupna zarada od sve tri iznosila je 80 akči. Državni prihod od svih poreza na svinjogojstvo iznosio je 436 akči, a od globi, poljarine, mladarine i poreza na vinsku burad 480 akči. Navedeni iznosi iznimno su veliki za selo manjeg opsega, posebice oni koji dolaze od svinjogojstva, zbog čega se može pretpostaviti da su prinosima obuhvaćenima porezom dodani i prinosi iz spomenutog zaseoka Dukovac, kao i Alijeva čiftluka.¹¹⁸

U blizini sela nalazila su se dva čiftluka, kojih je jedan pripadao izvjesnima Kasimu, Memišahu i Tenzilu (potomcima osobe po imenu Kurd), a drugi Ivanu Musiću. U granicama drugoga čiftluka nalazila se vodenica.¹¹⁹

6.10. Selo Gornja Glogovica

Za razliku od Donje Glogovice, u Gornjoj Glogovici nisu zabilježena imena kućedomaćina, već samo prihodi od sela, što se može protumačiti na više načina. Moguće je da su stanovnici ovog sela bili oslobođeni dijela poreza, zbog čega njihova imena nisu navedena. Također, moguće je da je riječ o selu koje je ostalo bez stanovnika i čije su zemlje obrađivali pripadnici drugih sela i vlasnici čiftluka u blizini sela, a da su popisivači bez obzira na to posebno oporezivali prinose sa zemlje Gornje Glogovice. Međutim, u tome slučaju bi kraj imena sela izričito pisalo da je pusto, kao kod sela Andrijevice, koje je navedeno na kraju popisa nahije. Dva čiftluka u blizini sela pripadali su Aliju, Mustafinu sinu, koji je imao i vodenicu na svome posjedu, te Musi, Abdurrahmanu i Ramadanu koji su imali posjed i u Donjem Slatiniku, ali za

¹¹⁸ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 120-121.

¹¹⁹ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 120-121.

koji nisu zabilježeni prihodi. Državni prihod od Gornje Glogovice iznosio je 2000 akči. Neimenovano domaćinstvo plaćalo je zemljarinu od 22 akče, što znači da se radilo o muslimanskom domaćinstvu koje je posjedovalo puni posjed. Neimenovani pripadnici raje iz ovog sela davali su po 35 kejla pšenice i napolice kao desetinu od tih usjeva, odnosno po 1.795,92 kg. Vrijednost predane pšenice bila je 865 akči, a napolice 480 akči. Ukupno su proizveli 280 kejla pšenice i napolice, odnosno 14.367,36 kg svake vrste žitarica. Samo četiri akče plaćalo se za porez na drva i vrt, ukazujući time na zaista malu populaciju, ako je ono bilo stalno naseljeno. Prihod od desetine na košnice iznosio je 150 akči, a od desetine sijena čak 161 akču, što je najveći iznos toga prihoda u cijeloj nahiji. Budući da je Gornja Glogovica bila iznimno slabo naseljena, moguće je da su seljaci iz okolnih naselja, zajedno s malobrojnim stanovništvom, posadili veće površine djeteline na zemlji ovoga sela kako bi dobili veće prinose sijena. Osim žitarica i sijena, u selu su kultivirane i druge uobičajene kulture koje pronalazimo kod drugih naselja, od kojih su dane desetine: lan, konoplja, bijeli i crveni luk, kupus i repa (100 akči vrijednosti), leće s grahom, slanetak i bob (116 akči ukupne vrijednosti). Prihod od desetine voća s porezom na tapiju iznosio je 50 akči. Zabilježen je i prihod od globi, poljarine i mladarine u iznosu od 170 akči, kao i od poreza na dvije vodenice koje su radile preko pola godine, dakle svota od 32 akče. Na temelju zapisanih poreznih davanja uočava se velika sličnost s agrarnim aktivnostima muslimanskih stanovnika sela Zdenci; jedina razlika u tome je što u Gornjoj Glogovici nije upisana pristojba na sitnu stoku i torarina. Kao i u Zdencima, nisu se držale svinje i vinogradi, što može upućivati na dominantan islamski element u ovome zaseoku. U prilog tomu ide i upisani prihod od zemljarine, što znači da je postojalo barem jedno muslimansko domaćinstvo.¹²⁰

6.11. Selo Brštanica

Selo Brštanica koje je zapisano u defteru iz 1579. godine danas ne postoji. Spominje se u prvom habsburškom popisu iz 1698. godine, ali samo kao prostorna odrednica prilikom određivanja položaja sela Slobodnice, koja prema tome izvoru na sjeveru graniči s posjedom Brštanicom. Iako ne postoji od osmanskog vremena, Brštanica se vjerojatno nalazila na brdskom predjelu sjeverozapadno od Broda, istočno od Sibirja i južno od Glogovice, u blizini naselja i posjeda Petnja/Pećina, što bi se moglo potkrijepiti ranije navedenim podatkom o žirovini Brštanice koja

¹²⁰ U prvim habsburškim popisima iz 1698. i 1702. godine ne spominje se selo Gornja Glogovica (a ni Donja), zbog čega ti podaci ne mogu pomoći u rješavanju ove dileme. Hafizović, *Popis Sandžaka Požege*, 121.

je uz niz drugih lokaliteta spomenuta upravo kod Pećine.¹²¹ U Brštanici je 1579. godine popisano 13 domaćinstava čiji su domaćini bili: Imre Radonić, Vale Lužljanov, Mate Pejakov, Ivanko Lužljanov, Adrijaš Lužljanov, Mika Đurić, Mika pridošlica, Grgur Ištvánov, Matko Matijević (na baštini Perića), Agoštona, Paval krojač, Toma Ivić, Petre Lužljanov i Ivan Nikolin. U Brštanici je vjerojatno živio 78 stanovnik, od kojih je jedan bio i krojač. Dotični Paval krojač jedina je osoba u nahiji kojoj je navedeno zanimanje, odnosno koja se intenzivnije bavila zanatom u odnosu na zemljoradnju, što ne mora značiti da nije bilo i drugih obrtnika u ostalim selima. Ukupan državni prihod od sela bez filurije iznosio je 4160 akči. Domaćinstva su plaćala vratnicu u ukupnom iznosu od 520 akči. Davali su 50 kejla pšenice kao destinu, što je iznosilo 2.565,6 kg, a vrijedilo 1250 akči. Ukupno su proizvodili 400 kejla ili 20.524,8 kg pšenice. Osim pšenice, davali su i desetinu prinosa napolice u iznosu od 40 kejla ili 2.052,48 kg u vrijednosti od 720 akči. Ukupno su proizvodili 320 kejla, odnosno 16.419,84 kg napolice. Prihod od poreza na drva i vrt iznosio je 91 akču, a od desetine na košnice 100 akči. Desetina od sijena koje su proizvodili iznosila je 65 akči. Stanovnici Brštanice davali su desetinu od usjeva lana, konoplje, bijelog i crvenog luka, kupusa i repe (110 akči), desetinu od leće s grahom i desetinu od slanutka i boba (90 akči) te desetinu od voća čiji je prihod zajedno s prihodom od poreza na tapiju iznosio 140 akči. Raja je davala i 20 pinti, ili oko 300 litara, svoga mošta u vrijednosti 400 akči. Ukupno su proizvodili vjerojatno oko 200 pinti ili 3000 litara šire. U selu se koristila jedna vodenica, ali samo preko pola godine, pa se za nju plaćailo 16 akči. Nema zapisa o prikupljenoj torarini – dakle, vjerojatno nije bilo ovaca u selu. S druge strane, ubirana je pristojba na svinje te pristojba na njihovu prodaju i božićno klanje u ukupnom iznosu od 250 akči. Konačno, država je prikupljala 248 akči od globi, poljarine, mladarine i poreza na vinsku burad iz ovog sela.¹²²

U blizini sela nalazila su se dva čiftluka, jedan u vlasništvu Muruvvet-age s prihodom od 100 akči, a drugi Mustafe Abdullahova, mogućeg preobraćenika, s prihodom od 500 akči.¹²³

6.12. Selo Gornji Slatinić

Uz selo Gornji Slatinić, današnje naselje Gornji Slatinik, navodi se izvjesna baština Đukov Dol te podatak da se žirovina pribrajala selu. U selu je 1579. godine zabilježeno osam kuća.

¹²¹ Korijski je ime ovoga sela blisko imenu osmanskog Sibinja (Donji Brštan) u čijoj se blizini nalazilo. Mažuran, *Popis naselja i stanovništva*, 172; Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 119.

¹²² Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 121.

¹²³ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 121.

Kučedomaćini su bili: Marko Benić, Pejak Markov, Martin Mihalov, njegov brat Ivaniš, Jakob Tomašev, Ištvan Đurić, Grgur pridošlica (na baštini Išvana), Mikloš Matijašev (na baštini Bobulića) i Balaž Tomić koji se nalazi na spomenutoj baštini Đukov Dol. Gornji Slatinić vjerojatno je brojao oko 48 stanovnika. Ukupan prihod koji je država dobila od sela bio je bez filurije 3675 akči, a 320 akči od toga iznosa dolazilo je od prikupljene vratnice. Žitelji sela davali su 30 kejla (1.539,36 kg) pšenice u vrijednosti 750 akči i 25 kejla (1.282,825 kg) napolice u vrijednosti od 450 akči. Ukupno su proizvođili 240 kejla (12.314,88 kg) pšenice i 200 kejla (10.262,4 kg) napolice. Prihod od poreza na drva i vrt iznosio je 56 akči. Raja je davala desetinu od svojih košnica, što je iznosilo oko 264 akče novčane protuvrijednosti. Državni prihod od sijena iznosio je 40 akči. U Gornjem Slatiniću držalo se ovce, što vidimo po prikupljenoj torarini i pristojbi na sitnu stoku (205 akči). Nešto manji prihod država je dobivala od desetine lana, konoplje, crvenog i bijelog luka, kupusa i repe (150 akči) te desetine od leće s grahom, slanutka i boba (105 akči). Desetina od voća zajedno s porezom na tapiju iznosila je 200 akči. Stanovnici sela davali su i 30 pinti, tj. vjerojatno oko 450 litara proizvedenog mošta u vrijednosti od 600 akči. Ukupno su proizvođili 300 pinti, odnosno oko 4500 litara mošta. Prihod od svih poreza na svinje iznosio je 250 akči, a iznos od spomenute žirovine nije upisan. U kasnijem habsburškom popisu navodi se kako je Gornji Slatinik raspolagao s pet jutara šume koja je rodila žirom, što je definitivno pogodovalo svinjogojstvu u selu. Posljednji zapisani prihod iz sela dolazi od globi, poljarine, mladarine i poreza na vinsku burad, a iznosi 295 akči.¹²⁴

U blizini sela nalazio se čifluk koji je vjerojatno bio podijeljen između više vlasnika, od kojih je svaki plaćao zemljarinu zasebno. Imena vlasnika su: Mehmed Abdullahov, Mehmed Turhanov i Ferhad Abdullahov.¹²⁵ No, popis donosi samo jedan zapis o prihodu s toga posjeda (1180 akči), stoga se vjerojatno radi o nekoj vrsti zajedničkog suvlasništva.¹²⁶

6.13. Selo Bukova Rika

Lokacija sela Bukova Rika nije poznata. Naselje se ne spominje u habsburškim popisima, pa je moguće da je napušteno još za osmanskog vremena ili za vrijeme Velikog turskog rata. U poreznom popisu iz 1579. godine upisane su samo tri kuće, a kućedomaćini su bili: Andrijaš Tomić, Petar Tomić i Ištvan Tomić. Prema tome, u selu je vjerojatno živjelo 18 stanovnika.

¹²⁴ Mažuran, *Popis naselja i stanovništva*, 168; Hafizović, *Popis Sandžaka Požege*, 121-122.

¹²⁵ Mehmed Abdullahov i Ferhad Abdullahov možda su bili preobraćenici.

¹²⁶ Hafizović, *Popis Sandžaka Požege*, 122.

Ukupan državni prihod od ovoga sela bez filurije bio je 1760 akči, što bi odgovaralo prihodu dvaju boljih čifluka s istog područja. Domaćini su plaćali vratnicu u zajedničkom iznosu od 120 akči. Od desetine na žitarice raja je davala 25 kejla pšenice (1.282,8 kg) u vrijednosti od 615 akči, te 15 kejla napolice (769,68 kg) u vrijednosti od 120 akči. Ukupno su proizvođili 200 kejla (10.262,4 kg) pšenice i 120 kejla (6.157,44 kg) napolice. Prihod od poreza na drva i vrt iznosio je 21 akču. Desetina od košnica vrijedila je 50 akči, a od sijena 15 akči. Raja je davala i desetinu od lana, konoplje, crvenog i bijelog luka, kupusa i repe (60 akči), desetinu od leće s grahom, slanutka i boba (80 akči) te desetinu od voća kojoj se pribraja porez na tapiju i ukupno iznosi 79 akči. Stanovnici Bukove Rike također su davali desetinu proizvođenog mošta koja je iznosila deset pinti, ili oko 150 litara, u vrijednosti od 200 akči. Ukupno su proizvođili 100 pinti, ili oko 1500 litara mošta. Raja je držala i ovce i svinje, što se iščitava iz zapisanih poreza na sitnu stoku i torarine (60 akči) te standardne pristojbe na svinje s pristojbom na prodaju svinja i božićno klanje (140 akči). Zadnje navedeni prihod od 200 akči dolazi od globi, poljarine, mladarine i poreza na vinsku burad. Iako malobrojni, stanovnici sela bavili su se širokim rasponom agrarnih djelatnosti, od ratarstva i povrtlarstva, preko pčelarstva, voćarstva i vinogradarstva, do ovčarstva i svinjogojstva. Ipak, u selu nisu postojale vodenice, pa su stanovnici Bukove Rike svoje žitarice vjerojatno mljeli u vodenicama okolnih sela.¹²⁷

6.14. Selo Orahovac

Selo Orahovac u nahiji Vrhovine u poreznom popisu iz 1579. godine netočno se interpretira kao današnje selo Oriovac, zapadno od Slavanskog Broda. Zapravo je riječ o suvremenom naselju Oriovčiću na pobrđu Dilja sjeverno od Slavanskog Broda, za što postoji više dokaza. Oriovac je zapravo pripadao Pakračkom sandžaku, a bio je dijelom nahije Drenovci. Drenovci su isprva pripadali Požeškom sandžaku, što potvrđuje popis iz 1545. godine, ali su u razdoblju između 1545. i 1565. godine, kada je proveden prvi popis Pakračkog sandžaka, prebaćeni u potonji, gdje su ostali do kraja osmanske vlasti. Oriovac se može pronaći u sastavu nahije Drenovci i u drugom poreznom popisu sandžaka Pakrac iz 1584. godine.¹²⁸ Drugi dokaz može se potražiti u popisu Požeškog sandžaka ispod navoda o prihodima iz „ambivalentnog“ Orahovca gdje su navedeni obližnji čifluci. Prvi zapisani čifluk, u posjedu izvjesnog Mehmed-ćehaje, nalazi se „na prostoru između Orahovice i Dubovika“. Naselje Dubovik, koje

¹²⁷ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 122.

¹²⁸ Granica s Požeškim sandžakom prelazila je lijevu obalu Orljave, pa izgleda da je Oriovac bio krajnja istočna točka na tome dijelu. Hafizović, *Popisi Pakračkog sandžaka*, 82, 88, 269.

u defteru dolazi poslije Orahovca, današnje je selo Dubovik koje se nalazi u blizini drugih sela koja su dosad analizirana, odnosno na užem području nahije. Da je Orahovac zaista Oriovac, tada bi ovaj opis bio jako neprecizan i nejasan, s obzirom na to da udaljenost između dva naselja iznosi više od 20 kilometara. Današnje naselje Oriovčić, s druge strane, dijele od Dubovika svega dva kilometra.¹²⁹ Konačno, selo Oriovčić se do 1900. godine zvalo Orihovac, odnosno Oriovac, ali je ime tada promijenjeno u Oriovčić kako bi se izbjegla zabuna s Oriovcem zapadno od Broda.¹³⁰

Selu Orahovcu pripadalo je, prema popisu, i izvjesno zemljište Škrivnica. U selu je zabilježeno deset kuća, a kućedomaćini su bili: Matijaš Buličić, Paval Petrović, Martin pridošlica, Mika Dragača, Ivak Šimunov, Andrijaš Milsanić, Živko Čemerić, Vale Đurić, Vuk Andrijašev i Štefan Jakobov, što bi značilo da je u selu vjerojatno živjelo 60 stanovnika. Ukupan državni prihod od sela bez filurije iznosio je 4155 akči, od kojih je 400 dolazilo od prikupljene vratnice. Raja ovoga sela davala je 50 kejla pšenice, što je iznosilo 2.565,6 kg u vrijednosti od 1250 akči. Ukupno su proizvodili 400 kejla, odnosno 20.524,8 kg pšenice. Desetina od napolice iznosila je 45 kejla ili 2.309,04 kg, što je vrijedilo 770 akči. Ukupan prinos napolice iznosio je 360 kejla, odnosno 18.472,32 kg. Prihod od poreza na vrt i drva iznosio je 70 akči, a od košnica 25. Desetina od sijena iz ovog sela donosila je prihod od 50 akči. Vrijednost desetine od lana, konoplje, bijelog i crvenog luka, kupusa i repe bila je 100 akči, a od desetine leće s grahom, slanutka i boba devet akči. Raja je davala i desetinu od voća, koja zajedno s porezom na tapiju iznosi 100 akči, te desetinu od proizvedenog mošta koja je iznosila 30 pinti, ili oko 450 litara, u vrijednosti od 600 akči. Prema tome, ukupno je proizvedeno 300 pinti, odnosno oko 4500 litara mošta. U selu su bile tri vodenice koje su radile preko pola godine, za koje je ubiran porez od 48 akči. Prihod od poreza na sitnu stoku, uključujući torarinu, iznosio je 250 akči, a od poreza na svinje, što podrazumijeva i pristojbu na prodaju i božićno klanje, 262 akče. Prihodi od globa, poljarina, mladarine i porez na vinski burad ukupno su iznosili 140 akči.¹³¹

U blizini Orahovca nalazilo se pet čiftluka. S prvog čiftluka, kojemu je vlasnik bio Mehmed-čehaja, nisu se ubirali redovni porezi, već je dotični vlasnik plaćao paušalan iznos od

¹²⁹ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 122.

¹³⁰ Zirdum, *Počeci naselja i stanovništvo*, 234.

¹³¹ U primjerku popisa koji je naknadno pronađen (TTD br. 650) upisan je i prihod na tržišnu taksu u iznosu od 200 akči. Ne može se reći sa sigurnošću radi li se o pogrešci ili točnom podatku da je u selu uistinu postojala tržišnica. Moaćanin kada piše o seoskim sajmovima i tržištima u osmansko vrijeme ne spominje Orahovac. Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 122-123.; Moaćanin, 104-105.

50 akči. Ostali čiftluci pripadali su Vuku Andrijaševu (400 akči prihoda od posjeda), Baliji (250 akči prihoda od posjeda), Mehmedu Sulejmanovu (50 akči prihoda od posjeda) te Vali Đuriću (335 akči prihoda od posjeda), vjerojatno istoj osobi koja je navedena kao kućedomaćin u selu.¹³²

6.15. Selo Dubovik

Selo Dubovik, današnje istoimeno selo, prema osmanskome poreznom popisu iz 1579. godine imalo je 21 kuću. Kao kućedomaćini navedeni su: Marko Pavlov (na baštini Timura), Šimun Varga, Balaž Bujković, Mika Ilić, Tomaš Spužić (Semurić), Mika Markov, Jakob Hrbović, Balaž Satić, Balaž Ivić, Paval Vukičić, Mika Crnković, Martin Štefanov, Đuro Matakov, Tomaš Živkov, Martin Đurin, Mika Matijin, Tomaš Kajčorak, Marko Matković, Mihal Virtanov, Ivaniš Martić i Bartol Vuković. U trećem najvećem selu u nahiji vjerojatno je živjelo 126 osoba. Ukupan državni prihod od sela bez filurije iznosio je 7145 akči. U selu je ubirana vratnica u iznosu od 840 akči. Stanovnici Dubovika davali su desetinu od prinosa pšenice u iznosu od 70 kejla ili 3.643,152 kg, što je vrijedilo 1750 akči. Ukupno su proizvodili 560 kejla ili 28.734,72 kg pšenice. Davali su i desetinu od proizvedene napolice, odnosno 60 kejla ili 3.078,72 kg u vrijednosti od 1080 akči. Ukupan prinos od napolice iznosio je 480 kejla ili 24.629,76 kg. Prihod od poreza na drva i vrt iznosio je 147 akči, od desetine na košnice 250 akči, a od desetine na sijeno 105 akči. Vrijednost prikupljene desetine lana, konoplje, bijelog i crvenog luka, kupusa i repe bila je 220 akči, a od desetine leće s grahom, slanutka i boba 150 akči. Desetina od voća zajedno je s porezom na tapiju iznosila 225 akči. U Duboviku je vinogradarstvo bilo iznimno zastupljeno, što se iščitava iz prikupljene desetine od mošta u iznosu od 100 pinti, ili 1500 litara u vrijednosti od 2000 akči. Ukupna količina proizvedenog mošta vjerojatno je iznosila oko 1000 pinti ili približno 15.000 litara. Za pristojbu na situ stoku i torarinu izdvajalo se 250 akči, a za pristojbu za svinje, njihovu prodaju i božićno klanje 345 akči. U Duboviku je postojalo čak sedam vodenica, ali njih četiri su bile ruševne, zbog čega nisu bile oporezivane. Za ostale tri plaćan je porez od 48 akči, iz čega zaključujemo da su radile samo pola godine. Konačno, prihod od globi, poljarine, mladarine i poreza na vinski burad iznosio je 455 akči. Može se pretpostaviti da je novac od poreza na vinski burad činio najveći udio u tome iznosu jer se selo po prihodima najviše ističe u proizvodnji vina.¹³³

¹³² Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 122-123

¹³³ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 123.

U popisu je navedeno da su u blizini postojala dva čiftluka koji su pripadali Ferhadu, Mustafinu sinu (310 akči prihoda od posjeda) i Timuru Davudovu (450 akči prihoda od posjeda).¹³⁴

6.16. Selo Završje

Selo koje su popisivači zabilježili kao Završje, današnje istoimeno selo kod Sibirja, 1579. godine imalo je osam kuća. Kućedomaćini te godine su bili: Tomaš Mikić, Grgur Martinov, Mika Stefarić Ištvan Balažković, Mihal Matković, Petar Divičić, Štiva Ivakov i Mati Mikašev. Može se pretpostaviti da je u selu živjelo 48 stanovnika. Prihod države od sela bez filurije iznosio je ukupno 3530 akči. U selu je ubirana vratnica u iznosu od 320 akči. Stanovnici Završja davali su 30 kejla ili 1.539,36 kg pšenice u vrijednosti od 750 akči. Ukupan prinos pšenice vjerojatno je bio 240 kejla ili 12.314,88 kg. Desetina od napolice iznosila je 25 kejla ili 1.282,8 akči, odnosno 450 akči novčane vrijednosti. Ukupno su proizvodili oko 200 kejla ili 10.262,4 kejla napolice. Od poreza na drva i vrt prikupilo bi se 56 akči. Desetina oporezivanih košnica bila je u vrijednosti od 250 akči, a desetina sijena 40 akči. Raja je također davala desetinu od uzgojenog lana, konoplje, bijelog i crvenog luka, kupusa i repe (190 akči), desetinu od leće s grahom, slanutka i boba (84 akče) te desetinu od voća (zajedno s porezom na tapiju iznosila je 100 akči). Kao desetinu od proizvedenog mošta davali su 20 pinti ili oko 300 litara u vrijednosti od 400 akči. Ukupno su proizvodili oko 200 pinti ili oko 3000 litara mošta. Pristojba za sitnu stoku s torarinom iznosila je 100 akči, a sve pristojbe i porezi na svinje 345 akči. Relativno visok prihod od 445 akči iz Završja dolazio je od globi, poljarine, mladarine i poreza na vinski burad. U selu nisu postojale vodenice, stoga su žitelji Završja vjerojatno svoju pšenicu i druge žitarice mljeli u vodenicama okolnih sela.¹³⁵

6.17. Selo Suhodol

Selo Suhodol vjerojatno je napušteno tijekom 17. stoljeća, s obzirom na to da se ne spominje u kasnijim habsburškim popisima. Podaci iz osmanskoga poreznog popisa iz 1579. godine ne nude nikakve lokacijske naznake koje bi omogućile ubikaciju sela, osim podatka da se žirovina pribrajala selu. Prema tome, unutar granica sela nalazile su se značajnije šumske površine. Prema podacima iz popisa u selu je bilo šest kuća. Imena kućedomaćina su: Martin Ivanov,

¹³⁴ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 123.

¹³⁵ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 123-124.

Ivak Galović, Vale Radinov, Đura Misirović, Filip Herak (na baštini Đure Herakova) i Mihal Siličić. Može se pretpostaviti da je u selu živjelo 48 osoba. Ispod imena kućedomaćina upisana je baština Ivaka Petrovog koja pripada stanovnicima sela. Država je bez filurije od Suhodola imala prihod od 3540 akči. Kućedomaćini su plaćali vratnicu za svoja domaćinstva koja je ukupno iznosila 24 akče. Raja iz sela davala je 30 kejla, odnosno 1.539,36 kg svoje pšenice, što je u novcu iznosilo 750 akči. Ukupno su proizveli 240 kejla ili 12.314,88 kg pšenice. Od napolice je kao desetina predana količina od 25 kejla, ili 1.282,8 kg u vrijednosti od 450 akči. Ukupan prinos napolice vjerojatno je iznosio 200 kejla, odnosno 10.262,4 kg. Daleko manji prihod dolazio je od ostalih davanja, počevši od poreza na drva i vrt (42 akče). Vrijednost predane desetine od košnica bila je 150 akči. Prihod od sijena bio je 30 akči. Desetina od lana, konoplje, bijelog i crvenog luka, kupusa i repe vrijedila je 193 akče, a desetina od leće s grahom, slanutka i boba 150 akči. Desetina od voća s porezom na tapiju donosila je prihod od 240 akči. Stanovnici Suhodola davali su 20 pinti, ili oko 300 litara mošta u vrijednosti od 400 akči. Ukupna količina proizvedenog mošta iznosila je oko 200 pinti ili 3000 litara. Za svoje ovce plaćali su 145 akči poreza, a za svinje 340 akči. Posljednji navedeni prihod od 410 akči dolazi od globi, poljarine, mladarine i poreza na vinsku burad. U selu nisu postojale vodenice.¹³⁶

Ispod svih poreza zapisan je čifluk Ibrahima, Hasana, Huseina i Abbasa zajedno sa zemljištem Đure Krstovića, izvjesnog svećenika Đurađa i Ištvana Kalanića te ukupni prihod od 600 akči. Nije moguće razlučiti radi li se o jedinstvenom posjedu ili više različitih zemljišta.¹³⁷

6.18. Selo Hrastuša

U selu Hrastuša, odnosno današnjem naselju Rastušje, zabilježene su samo dvije kuće. Njihovi domaćini bili su Ivak Tomašev i Hasan Alijev. Potonji je plaćao zemljarinu od 22 akče. Kao što je ranije spomenuto, moguće je da su u selu živjeli i drugi stanovnici koji kao osobe s poreznim povlasticama nisu ušli u porezni popis. Ukupan prihod od sela iznosio je 900 akči, s time da nisu navedeni iznosi od pojedinačnih poreza. U blizini naselja nalazio se i čifluk Ibrahima, Hasana, Huseina i Abbasa koji su navedeni kao vlasnici posjeda u blizini Suhodola.¹³⁸

¹³⁶ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 124.

¹³⁷ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 124.

¹³⁸ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 124.

6.19. Selo Greda

Naselje Greda koje se spominje u nestalo je prije ili za vrijeme ratnog razdoblja 1680-ih godina.¹³⁹ U habsburškom se popisu, kao i lokalitet Brštanica, spominje prilikom određivanja položaja sela Slobodnica. Prema tome popisu, Greda se nalazila istočno od Slobodnice, što bi onda teško potkrijepilo Mažuranovo viđenje Grede kao rudine Ogredak južno od Starog Slatinika. Moguće je da se Greda nalazila u blizini sela Duge, s obzirom na to da je kod oba sela upisana žirovina na „planini“ Golodinić. Prema osmanskom popisu u selu je 1579. godine bilo osam kuća, prema čemu je u selu vjerojatno živjelo 48 osoba. Kao kućedomaćini zapisani su Martin Kulešić, Fere Đurađev, Mika Balažev, Grgur Pavalov, Mika Pavalov, Pišta Šušlević, Đura Milotić i Ive Pavlov. Ukupan prihod od sela bez filurije iznosio je 2303 akče. Domaćini su plaćali vratnicu u ukupnom iznosu od 320 akči. Stanovnici Grede davali su 25 kejla pšenice, ili oko 1.282,8 kg u vrijednosti od 725 akči. Ukupan prinos pšenice iznosio je oko 200 kejla ili 10.262,4 kg. Od proizvedene napolice davali su 15 kejla ili 769,68 kg u vrijednosti od 270 akči. Ukupno su proizvodili oko 120 kejla ili 6.157,44 kg napolice. Ostali prihodi daleko su skromniji. Od poreza na drva i vrt država je od ovog sela dobivala 56 akči. Prihod od desetine na košnice iznosio je 50 akči, a od sijena 40 akči. Raja iz Grede davala je desetinu od lana, konoplje, crvenog i bijelog luka, repe i kupusa (ukupno 107 akči), desetinu od leće s grahom, slanutka i boba (ukupno 65 akči) i desetinu od voća (zajedno s porezom na tapiju 90 akči). Prihod od desetine na mošt, 15 pinti ili oko 225 litara, iznosio je 300 akči. Ukupno su proizvodili oko 150 pinti ili 2250 litara mošta. Od pristojbi i poreza na svinje koje su držali stanovnici Grede država je prikupljala 150 akči. Ovce vjerojatno nisu držali, jer nije zapisan prihod od torarine. Prihod od globi, poljarine, mladarine i poreza na vinsku burad iznosio je 110 akči. U selu su postojale tri ruševne vodenice koje se nije oporezivalo. Ukupnom prihodu od sela dodavala se i ranije spomenuta žirovina u iznosu od 20 akči.¹⁴⁰

U blizini naselja nalazio se čifluk koji je pripadao izvjesnom Ivi. Državni prihod s toga posjeda iznosio je 750 akči.¹⁴¹

U poreznom popisu na kraju nahije Vrhovine spominje se napušteno selo Andrijevica. Budući da još nije bilo proglašeno mezrom, vjerojatno je postalo pusto neposredno prije

¹³⁹ Ratna zbivanja u Slavoniji za vrijeme Velikog bečkog rata ili Velikog turskog rata (1683. – 1699.) događaju se od 1684. do 1691. godine.

¹⁴⁰ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 124-125.

¹⁴¹ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 124-125.

popisivanja. Ispod sela je naveden prihod od 1750 akči, što znači da je raja, vjerojatno iz okolnih naselja, iskorištavala zemlju i gospodarske potencijale Andrijevice.¹⁴² U blizini Andrijevice nalazio se čiftluk Džafera, sina Ferhadova, od kojeg je država imala prihod od 750 akči.¹⁴³

Na kraju dijela poreznog popisa za nahiju Vrhovine zabilježen je prihod od 1100 akči koji dolazi od vinogradâ po imenu Vrbaska Luka i Salajeva Luka, kao i dijela zemljišta i vinograda unutar granica sela Vrhovine. Iako dijele ime i nalaze se u relativnoj blizini, selo Vrhovine nije bilo dijelom istoimene nahije, već je pripadalo susjednoj nahiji Brezni, također u sklopu kadiluka Brod. Moguće je da je selo Vrhovine ranije pripadalo nahiji Vrhovine, kojoj je dalo ime, ali je kasnije pripojeno nahiji Brezni, s time da je dio važnih prihoda i dalje ostao u prijašnjoj nahiji. Također je moguće da su se spomenuti vinogradi i zemljišta nalazili unutar granica nahije Vrhovine, zbog čega su joj pripadali.¹⁴⁴

6.20. Sumarna analiza naselja nahije u 16. stoljeću

Na području nahije 1579. godine bilo je ukupno 20 sela, od kojih je jedno bilo pretežito muslimansko i jedno napušteno. Nahiju je sačinjavalo najmanje 195 domaćinstava, od kojih je 12 bilo muslimanskih. Prema tome, može se pretpostaviti da je nahija Vrhovine imala najmanje 1170 stanovnika, od kojih su oko 6 % bili muslimani. Kod dvojice žitelja nahije stoji pridjev Bosna, stoga sa sigurnošću možemo zaključiti da se radi o doseljenicima, i to iz Bosne. Ostali također mogu biti doseljenici, ali i lokalni preobraćenici. Teško je razlučiti etničku pripadnost kršćanskog stanovništva. Na temelju onomastike može se pretpostaviti da se uglavnom radi o hrvatskom stanovništvu, uz to da postoji zamjetan broj mađarskih imena, odnosno imena mađarskog podrijetla poput: Ivaniš, Matijaš, Ištvan, Lukač, Tomaš, Ferenc i slično. Udio mađarskog elementa indikator je prisutnosti predosmanskog i starosjedilačkog stanovništva iz doba Ugarskoga Kraljevstva, komu vjerojatno pripada i dio Hrvata s ovog područja. Moaćanin piše o izvjesnom migracijskom valu s područja sjeverozapadne Bosne u brodsku Posavinu kojim dolazi stanovništvo s vlaškim naznakama.¹⁴⁵ Analizom popisa iz 1579. godine iznimno je teško odrediti tko je s područja nahije migrirao iz navedenog područja. Isto tako, nije moguće razlučiti „prave“ Vlahe među popisanim stanovništvom, iako ih je vjerojatno bilo. Kao

¹⁴² Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 125; Hafizović, *Požeški sandžak*, 22.

¹⁴³ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 125.

¹⁴⁴ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 125.

¹⁴⁵ Moaćanin, *Slavonija i Srijem*, 13.

indikator vlašskog utjecaja u nahiji moglo bi se protumačiti rašireno stočarstvo koje je nešto slabije razvijeno među starosjedilačkim stanovništvom u Slavoniji toga doba.¹⁴⁶ Predstavnici domaćeg stanovništva, knez te primicuri i seoski suci, ne spominju se u popisu, za razliku od drugih nahija, što ne znači da ih nije bilo. Moguće je da iste osobe obnašaju te funkcije od prethodnog popisa u kojem su mogli biti navedeni, zbog čega nije bilo potrebe da ih se opet zapisuje. Najveće selo u nahiji bilo je Brčin s 24 upisane kuće, a najmanje Hrastuša sa samo dva evidentirana domaćinstva. Isto tako, od Brčina je dolazio najveći prihod (10.420 akči), a od Hrastuše najmanji (900 akči).

Porezni popis iz 1579. godine, osim pregleda dažbina te bogatoga onomastičkog i toponomastičkog materijala, nudi i uvid u agrarne aktivnosti stanovništva i omogućuje stvaranje parcijalne rekonstrukcije gospodarskog života sela u ovom dijelu Osmanskog Carstva. Raja u selima nahije Vrhovine uzgajala je žitarice, pšenicu te vjerojatno i ječam, raž i proso koje se kolektivno prikuplja kao napolicu. Kultivirali su i lan i konoplju, vjerojatno za proizvodnju tekstila i odjeće, luk, kupus, repu, leće, grah, slanetak i bob. Navedeni usjevi su bili oporezivani te su uneseni u popis, što ne znači da raja nije sadila i druge vrste povrća i biljaka koje nisu bile podložne porezima. U svakome selu nahije proizvodio se med, a uzgajale su se i različite vrste voća. Za nahiju Vrhovine osobito važno je bilo i vinogradarstvo, iako su u većini sela vinogradi vjerojatno bili predodređeni za snabdijevanje vlastitih potreba, što se može iščitati iz relativno niskih prihoda od poreza na vinsku burad, kojemu se još pridodaju i prihodi od drugih nameta. Žitelji nahije držali su i stoku, a to su u prvome redu svinje i ovce. U svakome je selu, osim u Zdencima kao muslimanskom naselju, zabilježena prisutnost svinja koje se najvjerojatnije hranilo u šumama diljem obronaka Dilja. U gotovo svakom selu nahije držale su se i ovce, što predstavlja rijetkost za područje Slavonije. Ovce su uglavnom bile predviđene za prodaju muslimanskim gradovima, stoga je raja iz Vrhovine najvjerojatnije svoja stada tržila u obližnjoj kasabi Brod.¹⁴⁷

Iako se ne spominju u popisu, u selima su zasigurno postojali i konji, koze, goveda (kao izvor mliječnih proizvoda) i perad. Vrlo vjerojatno je krupne stoke bilo malo, ako se u obzir uzme raniji sustav poreza *plug* prema kojemu je četiri do pet domaćinstava dijelilo vučnu stoku za oranje.¹⁴⁸ Uostalom, livade sklone poplavama u nizinskim predjelima Posavine daleko

¹⁴⁶ Moačanin, *Slavonija i Srijem*, 13.

¹⁴⁷ Moačanin, *Slavonija i Srijem*, 58.

¹⁴⁸ Vlašić, „Donji Andrijevc“, 84.

su pogodnije za uzgoj goveda.¹⁴⁹ Zahvaljujući brzim brdskim rječicama u gotovo svakom od spomenutih sela postojale su vodenice, no u njima vjerojatno nije bilo puno ribe, zbog čega se u porezu ne spominje desetina na ulovljenu ribu. Također, nema spomena o nekom jezeru ili ribnjaku na području nahije, zbog čega se može pretpostaviti da je riba činila malen ili neznatan udio prehrane ondašnjeg stanovništva.

Iščitavanjem poreznog popisa iz 1579. godine uočava se velik broj čifluka koji se nalaze u blizini ili u sastavu pojedinačnih sela. U usporedbi s drugim nahijama kadiluka Brod, u nahiji Vrhovine nalazi se daleko najviše takvih posjeda, koji su vjerojatno nekadašnja alodijalna zemlja u rukama lokalnog plemstva (Berislavića i Lackovića) i Katoličke Crkve. Uspostavom osmanske vlasti ti se posjedi prodaju dražbenim putem, prvenstveno muslimanima. Za razliku od nahije Vrhovine, u nahiji Brod i užoj Posavini takvih posjeda uopće nema, što se može objasniti činjenicom da su krajevi uz Savu nerijetko bili poplavljani, umanjujući time prihode od agrara. Zbog istog razloga u tim selima nikada nije u potpunosti zaživio timarsko-spahijski sustav. Stanovnici istih sela bili su i pošteđeni desetine. U brdskim predjelima kadiluka dolazi do razvoja timarsko-spahijskog odnosa, a time i uspostave regularnih novčanih i naturalnih davanja stanovništva.¹⁵⁰

Ukupan prihod od nahije, ne računajući prihode s pojedinačnih čifluka, iznosio je otprilike 89.193 akče. Najveći dio prihoda dolazio je od žirovine, desetine od mošta, desetine od pšenice i napolice, te pristojbi za svinje i sitnu stoku. Za usporedbu, ukupan prihod od susjedne nahije Brezne iznosio je gotovo 130.000 akči, što se djelomično mora pripisati i većem broju stanovnika (260 kuća, tj. oko 1560 stanovnika), ali i većim površinama obradive zemlje, što se može zaključiti na temelju većih iznosa desetine od pšenice i napolice.¹⁵¹

¹⁴⁹ Moačanin, *Slavonija i Srijem*, 50; Moačanin, *Town and Country*, 52.

¹⁵⁰ Moačanin, „Osmansko-turska arhivska građa“, 141-144;

¹⁵¹ Hafizović, *Popis Sandžaka Požega*, 136.

7. Nahija Vrhovine u 17. stoljeću

Osmanski izvori za povijest ruralne Slavonije u 17. stoljeću iznimno su oskudni, zbog čega je nemoguće postaviti jednako detaljnu analizu naselja i stanovništva kao u slučaju 16. stoljeća. Međutim, deduktivnim pristupom i primjenom općih spoznaja o povijesnim kretanjima toga razdoblja, kao i uporabom neosmanskih izvora, može se doći do određenog uvida u povijest naselja i stanovništva nahije Vrhovine u drugom stoljeću njezina postojanja. Dugi turski rat između Osmanskog Carstva i Habsburške Monarhije (1593. – 1606.) negativno se odrazio na demografiju Požeškog sandžaka, što se uočava u padu poreznih obveznika zabilježenih u osmanskome popisu glavarine iz 1615. godine. Međutim, već od 1628. godine primjećuje se rast broja kućanstava, prvenstveno zahvaljujući novom i najvećem valu migracija pod osmankom vlašću. Pretpostavlja se kako doseljenici potječu iz Kliškog sandžaka, odnosno područja južnih i jugozapadnih Dinarida, čime se značajno mijenja slika stanovništva u kadilucima Požega i Đakovo. Zasiurno je dio doseljenika novu postojbinu našao u brodskoj Posavini i nahiji Vrhovine, iako se ne može sa sigurnošću reći o kolikom se udjelu novog stanovništva radi. Nakon velike migracije uočava se lagani rast stanovništva do kraja osmanske vlasti, a taj rast će prekinuti Veliki bečki rat.¹⁵²

Već je ranije spomenuto kako u 17. stoljeću dolazi do promjena na planu poreznih obveza stanovništva, prvenstveno u vidu pretvaranja izvanrednih nameta u redovne. Vojnica, koja se često prikupljala od svake tri kuće za vrijeme rata, pretvorila se u daću koja tereti svaku mušku osobu, uključujući i mušku djecu stariju od pet godina. Iznos poljarine je također porastao, kao i pristojbe na svinje i med, a napose glavarine. Osim toga, počinju se oporezivati i koze, a vjerojatno i kukuruz, nova poljoprivredna vrsta koja se proširila u 17. stoljeću. Ovčarina se pretvorila u davanje jedne životinje po stadu. Iznos davanja nekog sela uvelike je ovisio o dogovoru s pojedinačnim spahijama, odnosno gospodarom pojedinog sela u sklopu timarsko-spahijskog sustava.¹⁵³

Za razliku od 16. stoljeća, postoji nešto više izvora koji mogu baciti svjetlo na vjerski život stanovništva nahije u 17. stoljeću. Sva sela nahije – od onih koja se mogu ubicirati i povezati s današnjim naseljima – izuzev Brčina pripadala su župi za koju se može pronaći više imena u povijesnim izvorima: župa sveti Benedikt, Dubovik, Podcrkavlje i Glogovica. Župi je

¹⁵² Moaćanin, „Osmansko-turska arhivska građa“, 144; Moaćanin, *Slavonija i Srijem*, 30-38; Moaćanin, *Town and Country*, 16-41.

¹⁵³ Moaćanin, *Slavonija i Srijem*, 113-128; Moaćanin, *Town and Country*, 139.

pripadalo i nekoliko sela sa sjevernih padina Dilja koja su bila dijelom kadiluka Požega. Izuzev prekodiljskih sela i Brčina, uočava se veliko podudaranje prostora župe i nahije, što može ukazati na kontinuitet sa srednjim vijekom, odnosno srednjovjekovnim načinom organizacije prostora.¹⁵⁴ Župnik je stanovao u Duboviku, a zidane crkve postojale su u Po(d)crkavlju (crkva sv. Benedikta), Glogovici (crkva sv. Stjepana) i Zdencima (crkva sv. Petra). Župu je 1638. godine pohodio biskup fra Jeronim Lučić i tom prilikom je krizmao 372 osobe.¹⁵⁵ Selo Brčin pripadalo je župi Vrčin-Dol koja se nerijetko naziva i Brčin, najvjerojatnije zbog regularnih vjerskih službi u tome selu. U Brčinu se nalazila crkva Gospe Snježne, a vjerske dužnosti često su obnašali fratri iz samostana u Velikoj, kao i u slučaju župe sveti Benedikt / Dubovik / Podcrkavlje / Glogovica.¹⁵⁶

Kao potencijalan izvor za posljednja desetljeća osmanske vlasti u dijelovima nahije treba razmotriti i habsburški popis stanovništva iz 1698. godine. Sela nahije detaljno evidentirana u popisu jesu: Zdenci, Podcrkavlje, Dubovik, Grabarje i Rastušje. Sela Brčino, Kindrovo, Brštanica, Završje i Greda spominju se jedino prilikom opisa položaja drugih naselja. Ime Glogovica jedino se spominje kao rijeka, a toponimi Duga, Petnja/Pećina, Donji Slatnik, Gornji Slatinik, Bukova Rika i Orahovac uopće se ne javljaju u habsburškom popisu.

Zdenci se u popisu iz 1698. godine nazivaju *oppidum deserticum turcicum Zdency*, odnosno „napuštena tursko trgovište Zdenci“.¹⁵⁷ Osim ranije navedenih podataka o manjoj utvrdi i potencijalnome mesdžidu u Zdencima, treba istaknuti izjavu žitelja da su došli iz Bosne u Zdence pet godina prije provođenja popisa, dakle oko 1693. godine, gdje su zatekli opustošen posjed. U selu su ostale dvije kućice iz osmanskog vremena koje su bile pokrivene šindrom i oblijepljene ilovačom. Selo je raspolagalo s 100 jutara obrađene i neplodne zemlje, 20 jutara livada za košnju, 200 jutara šume za ogrjev i građu te oko 15 jutara žironosnih površina. Prema svemu sudeći, stanovništvo Zdenaca iz osmanskog vremena, mahom muslimansko, nestalo je

¹⁵⁴ Josip Buturac, *Katolička Crkva u Slavoniji za turskoga vladanja* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1970), 37-38; Moačanin, „Osmansko-turska arhivska građa“, 144.

¹⁵⁵ Zirdum, *Počeci naselja i stanovništva*, 30.

¹⁵⁶ Buturac, *Katolička Crkva u Slavoniji*, 32.

¹⁵⁷ Riječ *oppidum* u srednjovjekovnim i ranonovovjekovnim izvorima inače prevodi se kao trgovište, iako ta riječ označava i utvrdu, odnosno tvrđavu. Ne može se sa sigurnošću utvrditi jesu li austrijski popisivači u Zdencima vidjeli ostatke nekadašnjeg trgovišta, utvrde ili oboje. U slučaju da se uistinu radi o trgovištu, značilo bi da su u Zdenci u 17. stoljeću doživjeli značajan rast broja stanovnika i razvoj obrta i trgovine. Za to, međutim, nema dokaza u poznatim izvorima.

za vrijeme ratnih godina. Budući da su pridošlice iz Bosne zatekli opustošen posjed, najvjerojatnije je selo (ili trgovište) bilo opustošeno za vrijeme rata.¹⁵⁸

U selu Podcrkavlju je 1698. godine zabilježeno 12 kućedomaćina. Prezimena navedenih stanovnika ne odgovaraju onima iz poreznog popisa iz 1579. godine, što bi moglo ukazivati da se stanovništvo doselilo u periodu između te dvije godine. Iznimku bi mogao predstavljati izvjesni Toma Đurak komu je možda daleki predak Mihal Đurakov iz 1579. godine. U odnosu na drugu polovicu 16. stoljeća može se uočiti manji broj stanovnika. Od stoke je u selu zabilježeno osam volova, devet krava, 12 junadi, 12 ovaca i koza te 24 svinje. Stanovnici su izjavili da su svoju zemlju naslijedili od svojih predaka, što znači da su stanovništvo iz osmanskog vremena. Isto se može zaključiti i na temelju obveza prema spahiji koje su naveli. Posljednji osmanski gospodari Podcrkavlja bili su spahije Durmiš-beg i spahija Hasan koji je živio u Brodu. Žitelji su izjavili da spahijama nisu plaćali nikakve novčane poreze, ali da su im davali desetinu od svih proizvoda, uključujući vino. Također su bili dužni tri dana godišnje raditi na posjedima svojih gospodara. U državnu blagajnu je cijelo selo uplaćivalo četiri florina i 80 denara. Habsburški porezni popis daje nam uvid i u fizički izgled sela. Kuće su bile raštrkane po okolnim brdima (...*incolae dispersim habitent...*), pa su granice posjeda bile međusobno udaljene tri sata hoda. Selo je raspolagalo sa 70 jutara obrađenih oranica i neplodne zemlje, 20 jutara livada za košnju, 200 jutara šume s drvima za ogrjev, te oko 30 jutara šume koja rodi žirom. U selu su postojale tri vodenice te dobro očuvana crkva svetog Benedikta po kojoj je nazvana i župa. Nema razloga za sumnju da je fizionomija sela kakvo su zatekli habsburški popisivači, kao i veličina posjeda s kojim raspolaže, bila drugačija u posljednjim desetljećima osmanske vlasti.¹⁵⁹

Drastična depopulacija najviše se osjetila u Duboviku u kojemu su popisivači 1698. godine zatekli svega pet domaćinstava. Dubovik je 1579. godine bio jedno od najvećih sela nahije s najmanje 21 kućom, no čini se kako su ratne prilike znatno utjecale na negativne demografske trendove u tome selu. Stanovništvo sela je iz osmanskog vremena, a čak se javlja jedno prezime iz deftera iz 16. stoljeća: izvjesni Franjo Matković vjerojatno je daleki potomak Marka Matkovića koji je živio u drugoj polovici 16. stoljeća. Za ostale stanovnike sela ne može se s jednakom sigurnošću utvrditi pripadaju li stanovništvu iz 16. stoljeća ili onome koje dolazi velikim migracijama u ranom 17. stoljeću. Žitelji Dubovika posjedovali su tri konja, šest

¹⁵⁸ Mažuran, *Popis naselja i stanovništva*, 164-166.

¹⁵⁹ Mažuran, *Popis naselja i stanovništva*, 162-164.

volova, deset krava, devet junadi, 20 koza i ovaca te 25 svinja. Selo je raspolagalo sa 100 jutara prilično plodnih oranica i neobrađene zemlje, šest jutara nešto skromnijih livada za košnju, deset jutara šume za potrebe drva za ogrjev i građe i oko pet jutara šume koja rodi žirom. U selu je postojala jedna vodenica na potoku Dobovičak i skromnija drvena kapelica. U popisu se navodi kako je gospodar sela bio izvjesni Jenizain iz Požege komu su domaćinstva plaćala po 80 denara, davala desetinu od svih uroda i jedan denar po svinji. Žitelji su također imali i radnu obvezu prema spahiji od tri dana godišnje. Što se tiče obveza prema državi, odnosno sultanu, stvari su nešto drugačije u odnosu na 16. stoljeće. Popis navodi kako su žitelji Dubovika bili oslobođeni svih poreza, ali su zato morali održavati mostove na rječici Glogovici, koje su uostalom i sagradili. Riječ je o tzv. čerahorluku (*cerahorluk*), odnosno pomoćnim radnim službama koje su najčešće obnašali kršćani. Čerahori su sudjelovali u izgradnji i popravku tvrđava, mostova i druge infrastrukture, sječi šuma i sličnim poslovima, zbog čega su bili oslobođeni od poreza. Budući da taj aranžman nije naveden u popisu iz 1579. godine, stanovnici Dubovika postaju čerahori vjerojatno u 17. stoljeću. Iz istoga se može inducirati da se tada grade mostovi preko Glogovice, odnosno da se u određenom trenutku iz nama nepoznatih razloga javila potreba za adekvatnijom infrastrukturom na prostoru.¹⁶⁰

U Grabarju (Grabar u habsburškom popisu) je 1698. godine evidentirano šest domaćina. U osmanskome popisu uz Grabarje se navodi i zaselak Dukovac, stoga se ne može utvrditi jesu li dva naselja srasla ili je Dukovac bio napušten. Ne uočava se podudaranje između prezimena iz osmanskog popisa iz 1579. i habsburškog iz 1698. godine. No, stanovnici Grabara izjavili su da svoju zemlju baštine od svojih predaka i naveli su nekadašnje obveze spram osmanskih vladara, zbog čega se može ustvrditi da se radi o stanovništvu iz osmanskog vremena, ali ne i iz 16. stoljeća. Krajem 16. stoljeća u selu se nalazilo i muslimansko domaćinstvo, no na koncu 17. stoljeća u selu se nalazilo isključivo katoličko življe. Od stoke su posjedovali jednoga konja, dva vola, pet krava, pet junaca i 17 svinja. Ovce i koze nisu spomenute, što bi moglo ukazivati na kontinuitet istih stočarskih praksi jer se 1579. godine također ne spominju ovce, odnosno porezi koji na njih dolaze. Stanovnici Grabara raspolagali su s 40 jutara oranica plodne zemlje, 20 jutara livada za košnju, 40 jutara šume koja je prikladna samo za ogrjev i 30 jutara šume u kojima se svinje mogu žirovati. U habsburškom popisu navedeno je kako su u selu postojale tri kućice od šiblja pokrivena slamom, što bi moglo značiti da su po dvije obitelji dijelile jednu kuću. O siromaštvu stanovnika svjedoči i malen broj stoke

¹⁶⁰ Hafizović, *Požeški sandžak*, 24; Mažuran, *Popis naselja i stanovništva*, 166-168.

koja je vukla plug. U selu je također postojala jedna vodenica na rječici Glogovici. Posljednji osmanski gospodar sela bio je Mahmut-aga iz Broda komu je raja davala desetinu od svih prinosa, jedan denar po svinji, jedno jare i jednu oku¹⁶¹ maslaca. Izuzev toga, svaki stanovnik mu je bio dužan vršiti razne poslove tri dana u godini. U državnu blagajnu svake su godine domaćinstva uplaćivala 80 denara, a stanovnici sela su bili prisiljeni i na razne fizičke radove i usluge vožnje do Velike Kaniže. Ta dužnost nije navedena u popisu iz 1579. godine, pa im je vjerojatno dodijeljena u kasnijem razdoblju.¹⁶²

Selo Rastuša (Hrastuša u osmanskom popisu iz 1579.) brojilo je sedam kućedomaćina 1698. godine. Njihova prezimena ne mogu se povezati s imenima kućedomaćina iz 1579. godine. Ipak, radi se o stanovništvu iz osmanskog perioda jer su navedene njihove nekadašnje obveze prema spahiji i sultanu. Ako su krajem 16. stoljeća u Hrastuši zaista bile samo dvije kuće, može se govoriti o znakovitom rastu stanovništva kroz 17. stoljeće koji su možda zaustavile ratne prilike, ali se nisu u većoj mjeri negativno odrazile na nj. No, žitelji Rastušja posjedovali su samo dva vola, deset krava, 13 junadi, pet ovaca i šest svinja, što predstavlja relativno malen broj grla stoke za selo čiji je broj stanovnika vjerojatno porastao od kraja 16. stoljeća. Stanovnici Rastuše izjavili su da su svoju zemlju naslijedili od predaka, a ukupno su raspolagali sa 100 jutara obrađenih oranica i neobrađenih zemljišta, šest jutara livada za košnju, te 60 jutara šume za ogrjev i drvenu građu. U sklopu sela nije zabilježena žironosna šuma. Selo se sastojalo od šest kućica sagrađenih od šiblja i pokrivenih slamom te jedne vodenice na Glogovici. Habsburški popis navodi kako je posljednji osmanski gospodar sela bio izvjesni Ibrahim-beg iz Broda komu je svaka kuća godišnje plaćala 40 denara. Također mu se davala i desetina od urodâ. Svaki stanovnik morao je tri dana u godini raditi za njega. Nekadašnja raja bila je oslobođena od poreza prema sultanu, odnosno državi, ali su zato morali besplatno graditi i popravljati mostove, tj. vršiti čerahorsku službu. U popisu se ne navodi za koji su most bili zaduženi.¹⁶³

Na temelju analiziranih sela uočavaju se izrazito negativni populacijski trendovi krajem 17. stoljeća, izuzev u slučaju Grabarja i Rastušja. Ostala naselja u nahiji koja se ne spominju u popisu ili nisu obrađena vjerojatno su bila napuštena prije ili za vrijeme ratnih zbivanja tijekom 1680-ih godina. Osim pada broja stanovnika, dolazi i do pojave novih imena i prezimena stanovnika, što je indikator izmijenjene etničke slike stanovništva. To se najviše

¹⁶¹ Oka (*okka*) je stara regionalna mjera za težinu i tekućinu, a iznosila je oko 1,288 kg ili 1,5 litara.

¹⁶² Mažuran, *Popis naselja i stanovništva*, 157-159.

¹⁶³ Mažuran, *Popis naselja i stanovništva*, 159-160.

očituje u odsustvu mađarskih imena, odnosno imena mađarskog podrijetla, što najvjerojatnije treba pripisati spomenutom migracijskom valu početkom 17. stoljeća i/ili asimilaciji. Odlaskom Osmanlija nestaju i malobrojni muslimani na prostoru nekadašnje nahije, ali vrste agrarne proizvodnje te njihov volumen ostaju isti kao i u ranijim desetljećima osmanske vlasti u Slavoniji.

8. Slom osmanske vlasti u Slavoniji i brodskoj Posavini

Vojnim pohodom osmanskog velikog vezira Kara Mustafe (1676. – 1683.) na Beč 1683. godine započinje novi rat između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva. Nakon pobjede nad Osmanlijama pod Bečom, habsburške snage napadaju osmanske posjede diljem Ugarske, a u Slavoniju prvi put upadaju 1684. godine. Počevši od Podravine i Virovitice, habsburška vojska potpomognuta snagama domaćih hajduka i ustanika mahom oslobađa utvrde diljem Slavonije. Iako su imale problema s opskrbom zbog lošeg stanja cesta i teško prohodnih šuma u Slavoniji, habsburške snage redom osvajaju osmanska uporišta ponajviše zbog lošeg morala osmanskih branitelja koji se i povlače sa svojih položaja, osobito nakon vijesti o habsburškom osvajanju Osijeka u listopadu 1687. godine. Iste godine u Slavoniju dolazi iskusni general Johann Heinrich Dünewald (1617. – 1691.) koji će se svojim djelovanjem najviše istaknuti u Požeštini. Do kraja 1687. godine nestaje čitavi Pakrački sandžak, a izvan zapadne Slavonije osvojeni su: Orahovica, Valpovo, Našice, Đakovo, Požega i Vukovar. Padom Požege kao središta Požeškog sandžaka muslimani iz toga grada i okolice povlače se preko Save. Ne može se precizno utvrditi što se dogodilo s muslimanima na području nahije Vrhovine. Budući da su Brod i Gradišta ostali neosvojeni 1687. godine, kao i najveći dio Posavine, moguće je da se okolno muslimansko stanovništvo povuklo u Brod zbog veće sigurnosti, kako zbog vanjskih prijetnji, tako i zbog mogućih unutarnjih netrpeljivosti među lokalnim stanovništvom. Osmanlije su od kraja 1687. do svibnja 1688. godine nekoliko puta pokušali provaliti u požeški kraj preko Broda koji su još kontrolirali, međutim, to je bilo bezuspješno. Od sredine 1688. godine habsburške snage uz pomoć lokalnih snaga osvajaju Gradišku i napreduju do Broda, koji su zaposjeli u srpnju 1688. Osmanlije su zatim povukli svoje snage iz Posavine u Bosnu, zbog čega nestaje formalne vlasti i u nahiji Vrhovine.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, 246-262; Vlašić, „Andrijević“, 27-28; Othmar Pickl, „Udio Štajerske u pobjedi nad Turcima kod brda Harsany god. 1687. Prilog logistici 'Velikog turskog rata'“, *Historijski zbornik* 41 (1988): 205.

Po ustoličenju novoga velikog vezira, Köprülüzade Fazıl Mustafe-paše (1689. – 1691.), osmanske snage kreću u protuudare preko Save kako bi vratili izgubljene utvrde, te provaljuju u Požešku kotlinu u ožujku 1690. godine. Predviđajući da se neće moći obraniti, habsburška posada ruši tvrđavu u Brodu i baca topove u Savu, te se povlači. Osmanska vojska osvaja Brod s Posavinom, Požeštinu i Đakovštinu, kao i zapadnu Slavoniju. Kršćansko stanovništvo s područja nahije najvjerojatnije je sigurnost od ratnih zbivanja u svojoj okolini potražilo u obližnjim šuma gdje se skrivalo do kraja rata i uspostave reda, stoga nije vjerojatno da su dočekali ponovni dolazak osmanske vojske na svome području. Naime, vojske obiju strana nerijetko su otimala namirnice i dobra od seljaštva, a osjećaj nesigurnosti i opasnosti bi se zadržao i neko vrijeme poslije rata. Osmanske snage vratile su pod svoju kontrolu Požegu i Veliku, ali ne i Osijek, koji su neuspješno opsjedali. Usprkos nizu pobjeda i osvajanja, osmanske vojnike snažno su demoralizirale vijesti o teškom porazu kod Slankamena u kolovozu 1691. godine, zbog čega su se povukli u Pakrac, Brod i Gradišku. Područje nahije u tome se trenutku najvjerojatnije nalazilo na ničijoj zemlji, s obzirom na to da habsburške trupe nisu još službeno zaposjele isti prostor. U listopadu 1691. godine habsburške snage osvajaju i posljednja uporišta pod Osmanlijama, uključujući i Brod, a zadnji se osmanski vojnici povlače preko Save, čime definitivno prestaje postojati nahija Vrhovine, kao i mogućnost da se ista jedinica uprave opet uspostavi.¹⁶⁵

¹⁶⁵ Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, 246-269; Ive Mažuran, „Rat za oslobođenje Slavonije ispod osmanske vladavine od 1684. do 1691. godine“, *Peti znanstveni sabor Slavonije i Baranje*, Osijek, 1991, 121-123; Vlašić, „Andrijevc“, 27-28; Othmar Pickl, „Udio Štajerske u pobjedi nad Turcima kod brda Harsany god. 1687. Prilog logistici 'Velikog turskog rata'“, *Historijski zbornik* 41 (1988): 187, 188.

9. Zaključak

Obradom relevantne literature i dostupnih izvora predstavljena je društvena i gospodarska slika selâ u jednoj osmanskoj nahiji u Slavoniji tijekom 16. i 17. stoljeća. Kao što je bilo očekivano, podaci o stanovništvu iz 16. stoljeća daleko su detaljniji i omogućili su precizniji uvid u društveno-ekonomske prilike koje su vladale u nahiji Vrhovine. Interpretacija izvora nije bila moguća bez konzultacije radova autoriteta na polju osmanistike. Istraživanje je uglavnom dokazalo pretpostavke iz uvoda. Nahija Vrhovine bila je slabije naseljena od drugih nahija koje su se nalazile na istom području. Najveće selo u nahiji Brčin imalo je minimalno 24 kuće, dok su u Hrastuši bile samo dvije, što znači da je prosječno selo imalo oko devet kuća.¹⁶⁶ Devet sela iz nahije imalo je manje od deset kuća, u šest sela se nalazilo između deset i 20 kuća, dok su samo tri sela imala više od 20 kuća.

Broj stanovnika vjerojatno je rastao od popisa iz 1579. godine do sloma osmanske vlasti, osim u periodu ranoga 17. stoljeća kada diljem Slavonije osjećaju posljedice depopulacije. Izgubljeno stanovništvo nadomješta se migracijama u drugom i trećem desetljeću 17. stoljeća, iako se ne može ustvrditi u kojoj mjeri. Sigurnije postavke o etničkoj pozadini stanovništva mogu se donijeti samo kada su u pitanju muslimani i Mađari. Izuzev jednoga muslimanskog sela, što je samo po sebi rijetkost za ruralne krajeve južno od Dilja, u nahiji se nalazio iznimno malen broj pripadnika te vjere. Radilo se o doseljenicima ili domaćim konvertitima. Mađarska imena, koja su prilično česta u 16 stoljeću, nestaju u 17. stoljeću zbog vjerojatne asimilacije mađarskog stanovništva u dominantno slavenski ambijent. Također, nije moguće utvrditi kolika je prisutnost Vlaha u selima, iako ih je ondje vjerojatno bilo, pogotovo u selima na krajnjem sjeveru nahije. Ova nerazjašnjena pitanja ostavljaju mjesta za kasnija istraživanja koja se mogu nadopuniti podacima iz ranijih deftera.

Najveći utjecaj na demografska kretanja u selima nahije bez sumnje je imao Veliki bečki rat. U malobrojnim selima koja su popisana 1698. godine, odnosno Zdencima, Poderkavljju, Duboviku, Grabarju i Rastušju, uglavnom je primjetan pad broja stanovnika, dok se najveći broj sela nekadašnje nahije uopće ne spominje, ili se na njih referira kao lokacijsku oznaku, što znači da su bila napuštena. Budući da na ovome prostoru nije bilo većih pustošenja ili bijega stanovništva tijekom 1520-ih i 1530-ih, to bi značilo da se na područje sela, koja su

¹⁶⁶ Brojka devet predstavlja medijalnu, a ne aritmetičku sredinu.

za osmanske vlasti činila nahiju Vrhovine, daleko negativnije odrazio rat za oslobođenje od Osmanlija negoli njihova osvajanja.

Količina proizvedene pšenice i ostalih žitarica nije zanemariva, pogotovo ako se u obzir uzme mala gustoća naseljenosti i ukupna površina obradive zemlje. Suprotno očekivanjima, u Vrhovinama je bilo više kvalitetne zemlje nego u selima tik uz Savu, prvenstveno zbog čestih poplava u tome dijelu Posavine. Potvrđena je i pretpostavka kako većina prihoda iz sela dolazi od proizvodnje pšenice i uzgoja svinja. Velika pošumljenost pobrđa Dilja definitivno je pozitivno utjecala na razvoj svinjogojstva. Ono što nije bilo očekivano veliki su državni prihodi od vinograda. S velikom se sigurnošću može pretpostaviti da je gotovo svaka kuća imala i vinograd, a po količini proizvedenog vina predvodilo je selo Brčín s rekordnih 30.000 litara, iako je samo manji dio te količine bio usmjeren na prodaju. U Brčínu je također bilo najviše proizvedene pšenice, no to treba pripisati i većem broju stanovnika, odnosno većim površinama oranica koje se obrađuju. Značajna zastupljenost ovčarstva u nekim selima također nije bila očekivana, kao ni snažan intenzitet proizvodnje meda.

Ako se pomno razmotre vrste nameta kojima je stanovništvo bilo obvezano, njihov način života i osiguravanja vlastite egzistencije, mogu se uočiti poneki elementi feudalnog sustava iz srednjeg vijeka (plaćanje srednjovjekovnih feudalnih poreza na određene crkvene godove, sajmišta po selima, organizacija najmanjih upravnih jedinica i drugo). Stoga, kada se referira na društveno-gospodarske i pravne pojave u nahiji Vrhovine, preciznije je govoriti o transformaciji prijašnjeg ugarskog feudalnog sustava u osmanski timarsko-spahijski, koji se u značajnoj mjeri oslanja na zatečene prakse iz srednjega vijeka. Jednako iscrpnom analizom ostalih kadiluka i nahija otkrilo bi se u kojoj je mjeri navedeni zaključak primjenjiv na druga područja osmanske Slavonije.

10. Popis izvora i literature

Popis objavljenih izvora:

1. Đurđev, Branislav. „Požeška kanun-nama iz 1545. godine“. *Glasnik državnog muzeja u Sarajevu* 1 (1946): 129-138.
2. Hafizović, Fazileta. *Popis Pakračkog sandžaka 1565. i 1584.* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest: Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2021.
3. Hafizović, Fazileta. *Popis Sandžaka Požega 1579. godine.* Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2001.
4. Mažuran, Ive. *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine.* Osijek: Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU-a u Osijeku, 1988.

Popis literature:

1. Ágoston, Gábor. *The Last Muslim Conquest : The Ottoman Empire and its Wars in Europe.* Princeton: Princeton University Press, 2021.
2. Andrić, Stanko. „Područje požeške županije u srednjem vijeku“. U *Raukarov zbornik: zbornik u čast Tomislava Raukara*, uredio Neven Budak, 225-244. Zagreb: FF Press, 2005.
3. Buturac, Josip. *Katolička Crkva u Slavoniji za turskoga vladanja.* Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1970.
4. Đurđev, Branislav; Grafenauer; Bogo; Tadić, Jorjo, ur. *Historija naroda Jugoslavije*, sv. II. Zagreb: Školska knjiga, 1959.
5. Hafizović, Fazileta. *Požeški sandžak i osmanska Slavonija: sabrane rasprave.* Zagreb i Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2016.
6. Inalcik, Halil. *Osmansko Carstvo: klasično doba 1300.-1600.* Beograd: Utopija, 2003.
7. Jakopčić, Luka. *Divljina s pečatom: Socioekološki sustav brodske Posavine u 18. stoljeću.* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2016.
8. Karbić, Marija. *Plemićki rod Borića bana.* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2013.

9. Lozuk, Josip. *Srednjovjekovne utvrde brodskog Posavlja*. Slavonski Brod: Muzej Brodskog Posavlja, 2015.
10. Mažuran, Ive. *Hrvati i Osmansko Carstvo*. Zagreb: Golden marketing, 1998.
11. Mažuran, Ive. „Rat za oslobođenje Slavonije ispod osmanske vladavine od 1684. do 1691. godine“. U *Peti znanstveni sabor Slavonije i Baranje. Zbornik radova*, uredili Dušan Čalić i Đuro Berber, 101-131. Osijek: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad u Osijeku, 1991.
12. Mažuran, Ive. „Turske provale i osvajanja u Slavoniji od kraja 14. do sredine 16. stoljeća“. U *Peti znanstveni sabor Slavonije i Baranje. Zbornik radova*, uredili Dušan Čalić i Đuro Berber, 17-66. Osijek: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad u Osijeku, 1991.
13. Moaćanin, Nenad. „Granice i upravna podjela Požeškog sandžaka“. U *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 107-118. Zagreb: JAZU, 1983.
14. Moaćanin, Nenad. „Hrvatsko-turski odnosi – pregled povijesne interakcije“. U *Hrvatska i Turska. Povijesno-kulturni pregled*, uredili Katica Jurčević, Ozana Ramljak i Zlatko Hasanbegović, 1-20. Zagreb: Srednja Europa; Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2016.
15. Moaćanin, Nenad. „Osmanlijska vlast u hrvatskim zemljama“. U *Povijest Hrvata: od kraja 15. st. do kraja Prvoga svjetskog rata*, uredili Mirko Valentić i Lovorka Čoralić, 193-207. Zagreb: Školska knjiga, 2005.
16. Moaćanin, Nenad. „Osmansko-turska arhivska građa za povijest Slavenskoga Broda i okolice: pregled istraživačkih mogućnosti i nacrt povijesnog razvitka grada i okolice u razdoblju turske vlasti“. U *Zbornik radova sa znanstvenog skupa u Slavenskom Brodu u povodu 750. obljetnice prvoga pisanog spomena imena Broda*, uredila Zlata Živaković Kerže, 133-144. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2000.
17. Moaćanin, Nenad. *Požega i Požeština u sklopu Osmanlijskog carstva (1537-1691)*. Jastrebarsko: Naknada Slap, 2003.
18. Moaćanin, Nenad. „Pristup ekohistoriji Podravine prema osmanskim izvorima“. *Ekonomika i ekohistorija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša* 1 (2005): 139-146.

19. Moačanin, Nenad. *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2001.
20. Moačanin, Nenad. *Town and Country on the Middle Danube 1526-1690*. Leiden; Boston: Brill Publishing, 2006.
21. Moačanin, Nenad. *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva do 1791*. Zagreb: Matica hrvatska, 1999.
22. Moačanin, Nenad. „Zur Lage des kroatischen Bauerntums während der Osmanenherrschaft“. *Prilozi za orijentalnu filologiju* 44-45 (1994-1995): 133-147.
23. Mujadžević, Dino. „Pregled osmanskih arhivskih izvora za povijest Slavonije i Srijema“. *Scrinia Slavonica: godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje* 10 (2010): 131-142.
24. Pavičić, Stjepan. *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1953.
25. Pickl, Othmar. „Udio Štajerske u pobjedi nad Turcima kod brda Harsany god. 1687. Prilog logistici 'Velikog turskog rata'“. *Historijski zbornik* 41 (1988): 181-216.
26. Szabó, Péter. „Historical Interaction between Oak and Swine“. U *Trees, Forested Landscapes and Grazing Animals. A European Perspective on Woodlands and Grazed Treescapes*, uredio Ian D. Rotherham, 51-61. Abingdon: Routledge, 2013.
27. Vlašić, Anđelko. „Donji Andrijevc i okolna sela u osmanskome razdoblju (1526.-1691.)“. U *Donji Andrijevc – povijest i baština*, uredio Marijan Šabić, 73-94. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Općina Donji Andrijevc, 2021.
28. Vlašić, Anđelko. „Iskorištavanje šuma u Slavoniji u osmanskome razdoblju (1526.-1691.)“. *Scrinia Slavonica* 16 (2016): 71-90.
29. Vlašić, Anđelko. „The correlation between the spatial distribution of forests and pig farming in Ottoman Slavonia“. U *CIEPO 22. Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Çalışmaları Komitesi Bildiriler Kitabı II*, uredio Kenan Inan, 41-53. Trabzon: Karadeniz Technical University, 2016.
30. Vrbanus, Milan. „Ratarstvo u slavonskoj Posavini krajem 17. stoljeća“. *Scrinia Slavonica* 2 (2002): 202-260.
31. Zirdum, Andrija. *Počeci naselja i stanovništvo brodskog i gradiškog kraja*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2001.

Internetske stranice:

1. Geoportal Državne geodetske uprave Republike Hrvatske, <https://geoportal.dgu.hr/>, pristup ostvaren 18. kolovoza 2022.

11. Prilozi

Prilog 1. Zemljovid prostora nahije Vrhovine s tekućicama i suvremenim naseljima,¹⁶⁷

Prilog 2. Naselja nahije Vrhovine s brojem kuća prema popisu iz 1579. i 1698. godine.

Tablica 1.

Naselje u osmanskom poreznom popisu iz 1579. g.	Naselje u habsburškom popisu iz 1698. g.	Današnje naselje
Brčin	Bercsino (napušteno)	Brčino
Zdenci	Zdency	Brodski Zdenci
Pocrkavlje	Poczerkavie	Podcrkavlje
Duga	-	-

¹⁶⁷ Geoportal Državne geodetske uprave Republike Hrvatske, sloj: HTRS96/TM, <https://geoportal.dgu.hr/>, pristup ostvaren 18.08.2022.

Pečina	-	-
Kandereva	Kindrovo (napušteno)	Kindrovo
Dolnji Slatinik	-	Donji Slatinik
Dolnja Glogovica	-	Glogovica (?)
Grabarje	Grabar	Grabarje
Gornja Glogovica	-	Glogovica (?)
Brštanica	Berszanicza (napušteno)	-
Gornji Slatinić	-	Gornji Slatinik
Bukova Rika	-	-
Orahovac	-	Oriovčić
Dubovik	Dubovik	Dubovik
Završje	Zaverczy (napušteno)	Završje
Suhodol	-	-
Hrastuša	Rasztusa	Rastušje
Greda	Greda (napušteno)	-
Andrijeвица (napušteno)	-	-